Марія Матіос

Армагедон уже відбувся

"… Дорога Маріє! Ви ще запитали, чи не здається мені, що кінець світу — Судний день — уже прийшов до нас, що він заполонив усю землю, а ми — просто дійові особи в останньому дні нашої планети? Адже та інтенсивність, з якою люди удосконалюють знаряддя самознищення, — якраз і свідчить про завершальний етап Армагедону.

Глибокошановна Маріє! Правду кажучи, немає у мене чіткої відповіді на Ваше глибоке, сповнене справжньої тривоги запитання.

Все залежить від нас: ми можемо бути й останніми акторами в завершальному акті, але можемо стати й тими, хто відіграє НОВУ РОЛЬ в НОВІЙ дії. Все залежить ТІЛЬКИ від нас.

Я думаю, що XX століття було найбільш брутальним століттям за всю історію людства. Більш брутальним, ніж епоха Чінгісхана, ніж часи Ганібала.

Немає іншого визначення XX століттю, крім одного: "Найбільш брутальне століття за всю історію людства".

XXI століття тільки почалося, і це століття — арена протистояння двох сил: фанатизму і толерантності.

…Однак сили, які ми повинні зрозуміти, пізнати і приборкати, — це сили Зла, які є в нас самих, сили Зла, що гніздяться в серці людини, і від сплеску цих сил ніхто не застрахований.

Арена боротьби між Добром і Злом — наші серця.

Добро ніколи не буде посилатися на Зло, утверджуючи свою правоту. А ось Зло, намагаючись виправдати себе, обов’язково зішлеться на те чи інше Добро, яке буде наслідком нібито тимчасово заподіяного Зла. На жаль, і Вашому, і моєму народам ця позиція Зла відома на моторошному особистому досвіді, коли в ім’я вселенського Добра творилося страхітливе Зло…

І все ж я вірю, що Добро в людині — непереможне.

В цьому і спасіння.

Цікаве Ваше питання про історичні образи окремих народів чи окремої людини: наскільки можливе подолання, прощення таких образ посередництвом мистецтва?

Я думаю, що це — цілком можливо, але до певної міри. Наша спроможність прощати аж ніяк не безмежна. Але я завжди проводжу чітку грань між "пробачити" і "забути". "Пробачити" — це одне, але "забути" — це зовсім інше.

"Пробачити" — ми повинні, а ось "забути" — нам категорично ЗАБОРОНЕНО. Якщо забудемо, то втратимо і наше минуле, і нашу особистісну самоідентифікацію.

…Але треба спрямувати наш погляд у майбутнє.

Спробувати побачити наше "Завтра".

Спробувати зрозуміти, чи зможуть біди і жалі, пережиті "Вчора", забезпечити нам краще взаєморозуміння в наступаючому "Завтра", щоб не повертатися до того, що робили ми в минулому. У це я вірю.

Вірю, що історичні образи — чи то цілих народів, чи то окремо взятої людини — завжди були і будуть темою для літератури.

Але чи загоює література образи?

З цього приводу існують різні думки, однак особисто я схильний думати, що література сприяє тим, хто сам для себе вирішив подолати свої образи…"

Із листа Амоса Оза до Марії Матіос, 1 серпня 2011 року

1

— Ну, і що він нам доброго зробив, що так нагло перестав жити?!

Петро — двома долонями одночасно (як це люблять робити жінки) — ляснув себе по стегнах і тут-таки важко обіперся кулаками на застелений грубим лляним рушником дерев’яний стіл посеред кімнати. Неголений, він скидався на крука, нишпорячи поглядом то по обличчях двох інших братів, що понуро стояли обіч нього, то зачіпаючись очима за зяючу пустотою неглибоку нішу в стіні — акурат на місці образу Божої Матері.

Потьмяніла ікона незвично великих як для житлової кімнати розмірів сиротливо валялася на ліжку із залізними бильцями, окремо від скла й дерев’яної рами.

— Ну, де? Де він їх тримав? — Петро, закачавши рукава до ліктів, тепер уже шарив у проймі зяючої дірки в стіні, чорнява якої контрастувала з невицвілим вапном на місці, де ще кілька хвилин перед цим висіла Матір Божа, а далі байдуже опустився на лавку і мовчки показав братам сідати напроти нього.

Середульший Сильвестр і наймолодший Орест сиділи, підперши руками голови, і незмигно дивилися в чорне око дірки в стіні.

— Брате… — почав Орест.

— Що "брате", що "брате"?! — скипів Петро. — Ви розумієте чи не розумієте? Нема! Нема! А було! Сам бачив!

— Знаємо, — навіщось підтвердив Сильвестр, чим ще більше розлютив найстаршого брата.

— Хоч би ти вже сидів маком! Я ж тобі казав! А ти мене слухав? Хто тут байдики бив? Я чи ти? Чи, може, Орест волочився за малолітками, замість того, щоби пильнувати старого? Чи то лише мені треба?

Петро тарабанив пальцями по столу.

Сильвестр із Орестом мовчали, понуро опустивши долі голови.

— Петре… — висока худа жінка безшелесно зайшла в кімнату. — Гробар прислав свого хлопця… питає, де копати яму. Каже, на фамільному місці місця вже нема. Гробар просив Грищука уступити метр землі коло своїх батьків, але той не хоче. Каже, ворогували за життя і по смерті миритися не будуть. Гробар каже, що викопає яму під грушею коло паркану. Якось-то буде недобре, Петре. Може, би ти сам переговорив із Грищуком? Заплатив би? Може, би й уступив той метр коло своєї фамілії? Бо й так бесід багато. А то ж уже нема коли говорити. Не до говоріння. Та й від людей буде устидно, коли поховаємо, як якогось самоубійника, коло паркану.

Петро слухав Сильвестрову жінку Марію — і чув, як дика лють із середини нутра проситься в кулаки. Підвів скляні очі на невістку і майже лагідно чи то запитав, чи пригрозив:

— А чи тепер, Маріє, не все одно, де його закопають?! Чи під парканом не така сама земля, як деінде? Чи він із того світу буде контролювати, де його поховали?

Марія теребила кінчики цвітастого фартуха, дивлячись собі під ноги.

— Я тебе питаю, Маріє!!! Іди скажи гробареві, що Петрові все одно. Петро тепер думає про інше. Хай копає, де хоче. Ми заплатимо, як за місце стандартне.

Невістка висунулася з кімнати ще тихіше, ніж зайшла, хіба лише втерла краєм хустки спітніле обличчя.

— І то правда… — Орест заходив від столу до дверей широким кроком, потім навіщось виліз на лавку і також потягнувся рукою до дірки на місці образу Божого.

— Я вже дивився! — Петро шарпнув брата за сорочку. — Не тут шукати треба. Але де?

— Петре, — Орест нахилився до братового обличчя — майже чоло в чоло. — Ти шукай поки що із Сильвестром, а я піду до гробаря.

— А він що, сам не знає, що ми його потому запитаємо? Не знає, що відповідати перед нами буде? Ти краще візьми голову в руки і подумай, де схованка. А з гробарем раду дадуть баби. Гробар свою справу знає.

— І то правда, — на цей раз іще млявіше погодився Орест.

Сильвестр тим часом шарудів старими газетами в шухляді стола.

Орест майже жалісно дивився на Петра:

— Але то ж наш тато… Як він міг так нас обдурити? Ми ж його діти.

— Ага! Згадав про тата. Знайшов час кинути навздогін добрим словом… щось мусимо придумати… поки не пізно. — Петро протер чоло рукавом, як після тяжкої роботи, а далі, глибоко вдихнувши, крикнув у сіни. — Маріє! А йди-но сюди, небого.

Жовте, ніби із льоху, Маріїне обличчя просунулося у двері й застигло перед Петровим.

2

До покійника не пускали нікого.

Невістка Марія — трохи в чорному, трохи в картатому — сиділа на стільчику під зачиненою хвірткою і всім, хто завертав на стежку до Олексюкової хати, тихим, безбарвним голосом монотонно сповіщала, не підводячи голови:

— До тіла приходьте завтра… вибачайте, так хочуть діти.

Сказати, що це повідомлення надто зворушувало тих, хто за звичаєм ішов зі свічкою до покійника першого дня по його смерті, — не скажеш. Дехто хіба що стискав плечима і мовчки розвертався назад, а особливо плескаті на язик молодиці, як ото Оксана Огродючка з Лідою Дмитришин, фиркали у дві ніздрі і цвіркали слиною крізь зуби:

— Світ такого не чув і не знав, щоби діти до покійника не пускали!

— Ая! Як жив, так умер. Такі й останні його години на цім світі, хай Бог милує!

Марія ненадовго затуляла руками вуха — але й далі незрушно сиділа при хвіртці, лише зрідка розтираючи затерплу від радикуліту праву ногу.

Після кількох годин такого сидіння вона повільно рушила в хату, не накидаючи навіть защіпки на ворітця: новина, що Олексюкові сини не пускають нікого до тіла покійного тата, пішла, як брехня по селу, — і село вдовольнилося домислами і фантазіями про те, що змусило дітей зачинити двері до батька-мерця перед сусідами й односельцями. Отож,

вузька вуличка, що вела до хати покійника, спустіла — ніби й сама вмерла: охочих поставити свічечку в узголів’я Івана Олексюка на сьогодні більше не виявилося.

Одні казали, що "найкрутіший" Олексюків син — бізнесюк Петро, той що тримає місцеву митницю й міліцію "в кулаці", а начальство у… (самі знаєте, в якому місці) — привіз із львівського моргу паталогоанатома і той тепер фарбує мертвому Іванові волосся, щоби добре виглядав для колишніх своїх любасок, котрих мав за життя півсела, інші побріхували, що хірург тепер виймає з діда тельбухи, бо молодша донька Світлана вилетіла із Греції, але не тим, що треба, літаком, і тепер мусить добиратися на похорон через Румунію, тому, може, і похорон затримається, бо донька хоче бачити тата а хоч би що.

Більш винахідливі домислювали, що сини спішно роблять у хаті євроремонт, бо де ж то таке може бути, щоби в Олексюків було все, крім євроремонту, коли в нього такий старший син, а в Греції — донька за греком?!

А зовсім прості на фантазію розводили руками: "В Олексюків завжди не так, як у людей. І навіть по смерті".

Правди не знав ніхто. То й не було кому казати. А коли хто правду знав — не наважився би її продати ні за які гроші.

Задля власного спокою.

3

Паталогоанатома зі Львова на цей раз не було.

Покійник із погашеною свічкою у складених руках лежав у домовині посеред найбільшої кімнати зі спущеними полотняними ролетами, а три його сини — Петро, Сильвестр і Орест — одночасно курили "Мальборо",

обдаючи різким димом давно не провітрювані речі у відкритій на одну половину шафі. Друга половина — зі старим, потрісканим і почорнілим дзеркалом, якраз напроти мерця, — зловісно подвоювала зображення, тому здавалося, що в кімнаті лежать два покійники і що вони змагаються один з одним: хто кого перележить, чи хто швидше встане, щоб сховати від людського ока безсоромне і недоречне цієї миті плесо дзеркала.

— Я беру на себе комору, — сказав Петро і загасив цигарку об бильце залізного ліжка. — Ти, Оресте, шукай у малій кімнаті, а ти, Сильку, шукай тут. Лиш дивіться добре. Кожен сантиметр дивіться. І дивіться мені — без фокусів.

4

На завтра до Олексюків також не пускали нікого.

Невістка Марія, сховавши обличчя під край чорної хустки, насунутої на самі очі, тепер уся в чорному, так само сиділа під хвірткою.

Вже не говорила — бо не мала до кого: двоє перших сусідів дали знати далі, що до покійника і сьогодні дорога закрита, а чому — навіть вони не знають. Певно, таки євроремонт, щоб не було совісно перед сестрою Світланою, яка ретельно і регулярно щомісяця упродовж п’яти років слала татові по триста євро, щоб він справив собі такий ремонт, меблі й одяг, як у людей, бо Світлана все їде і ніяк не доїде у гості зі своїм бой-френдом греком, а як приїде — то щоб їй не було встидно за тата так, як за братів, які про тата не дбають, а лиш сором йому роблять.

А як зробити євроремонт за два дні та ще при покійникові в хаті, коли той літак уже, може, в Бухаресті сідає?! Ото й закрилися Олексюки від людей — і напевно, на всі руки майструють — ремонти до похорону роблять: спішать до Світланиного приїзду.

Поминок таких, як у всіх тутешніх, також не буде: роздадуть тим, хто прийде на похорон, целофанові пакети з чотирма карамельками і двома кружальцями печива або вафлів. А три кружальця в пакет класти не можна, як і п’ять цукерок, — число непарне, на похороні не годиться.

Отаке снувалося між людьми, поки мовчазна невістка Марія сиділа при зачиненій хвіртці, а Олексюкові сини другий день не виходили з хати. А як і виходили — то ніхто їх не видів: паркан був високий і глухий.

…Світлана із Греції через Румунію не летіла, бо про смерть батька ніхто їй не сповіщав:

дзвінок у Грецію коштував гроші й віщував якщо не євроремонт, то дещо інше. А братам тепер — не до прибирання татової хати. Та й, власне, скуштуватися[3] на дзвінок сестрі можна було хіба що після жеребу, який би і визначив, хто із братів платитиме дванадцять гривень за хвилину розмови.

Однак до жеребу не дійшло, оскільки було ніколи, як і нікому: брати у своєму горі про сестру забули чи, може, свідомо не хотіли додавати сердечного жалю та тоншити її гаманець — тато все одно до доньки не встане, а невістки, які могли би про сестру її братам нагадати, у цій хаті слова не мали.

5

Пополудню цього ж дня на Олексюкове подвір’я заїхала воєнна машина. Ну, може, не воєнна. Може, еменесівська, казали знаючі чоловіки, а може, міліцейська чи есбеушна, але все одно воєнна. "Піротехнічна лабораторія" — було написано на її білих боках великими синіми літерами.

Що воно таке — хотіли запитати в директора школи, але директор третій день сидів у області: бився на смерть, хіба лише не кулаками,

щоб не закривали сільську початкову школу, яку відкрили тут ще до радянської влади і лишили після неї також, а тепер чомусь хочуть замовити шкільним нефарбованим стінам "за упокій". Чи тому, що бездорожнє село, в якому за сто років школа не вмерла, тепер гуртом і в китайських "ґумаках" іде в Євросоюз і НАТО — і через те треба закривати школи; чи то сусідська Росія помахала кулаком, що в сусіда початкових шкіл більше, ніж у неї, бо хто із найближчих сусідів любить, коли під боком краще, ніж у тебе самого? — молотили язиками, ніби на похмілля, жінки коло криниці, позираючи, коли з Олексюкового подвір’я виїде дивна машина.

Якби машина була чорна — подумали би, що діда хочуть забрати в холодильник до області, бо, певно, в Румунії нельотна погода і Світлана не встигає, а діда треба зберегти для Світлани гарненьким. Але машина біла — і не знати, чого вона заїхала на подвір’я, де є покійник, та ще й закрилася там на всі замки.

Нарешті якийсь сусідський малолітній вундеркінд повідомив, що піротехнічні машини металошукачами знаходять і знешкоджують вибухівку, то, певно, старий Олексюк тримав у хаті зброю ще з повоєнного часу, коли служив у "стрибках",[4] а її знайшли сини, і тепер хочуть вивезти ті ґвери,[5] міни і гранати подалі, тому й людей до хати не пускають, щоб даремно не лякати і щоб не наражатися на "розборки" з ментами, бо зараз за розборки треба гроші платити, а молодші Олексюки далеко від свого тата не відбігли: вони такі скупі, що с…и би — і те гівно їли би, аби лише не витрачатися, дарма, що грошей — повні кишені й банки. Не трилітрові.

Так говорили люди.

Після цього повідомлення в радіусі трьох перших Олексюкових сусідів нічиєї ноги не було видно — лише невістка Марія на зеленому стільчику біля хвіртки все розтирала затерплу литку байдужими руками.

Та чийсь приблудний котик дрімав на пні від зрубаної сливи — акурат напроти Олексюкового подвір’я.

6

Тим часом двоє чоловіків у камуфляжній формі розкладали по периметру подвір’я своє причандалля — розтягували дроти і налаштовували залізні прилади, схожі на амперметри та акумулятори.

Петро, Орест і Сильвестр залізними щупаками промацували кожен сантиметр батькової обори, ідучи майже плече в плече. Так, наче шукали тонку чи драглисту — як на болоті — землю або потаємний хід під неї. Але шукали щось дуже важливе, коштовне чи вкрай необхідне — принаймні їхні спітнілі обличчя видавалися дуже напруженими і зосередженими.

Картина була така моторошна, що навіть не втомлене одвічною роботою сонце зайшло за одиноку хмару, ніби намагалося не бути свідком чудного та дивного дійства на подвір’ї, де цієї хвилини повинні би рвати горло плачем тверді від природи трембіти — незмінні й непомильні у цьому краї посланці і дзвонарі смерті.

Хоча… навіть і сонце в цих краях було звичне до безперебійних пошуків місцевим людом задавнених скарбів Довбуша та статків якогось новітнього розбійника. Не обліковані й ніким не бачені багатства, нібито сховані по місцевих горбах і видолинках, розбурхували і дурманили не одну тутешню натуру, схильну до авантюрної-пригоди чи легкої наживи. Проте, щоб збудити уяву аж отак, як вона збудилася в старому, але добре укріпленому глухим парканом домі Олексюків після смерті її господаря…

Це ще треба було вміти!

Кажу ж вам — навіть сонце знітилося від такої картини.

7

…А Іван Олексюк, син Миколи, тугим клубком умерлої два дні тому душі саме в ці хвилини завершував останню повільну мандрівку колом власного земного пекла.

Ні-ні, Олексюкове тіло із погашеною свічкою у наспіх складених на грудях руках мандрувати вже нікуди не могло, навіть, коли би мало намір чи бажання: воно байдуже і незрушно дивилося то в дзеркало одежної шафи, то на безлюдну кімнату, в якій за дві доби так і не пролунало жодного схлипу природного в таких випадках жалю і де не впала ще жодна сльоза ні щирої, ні будь-якої іншої соленої печалі ні з чиїх живих очей.

Може, саме від того неприродного споглядання Іванове тіло поволі бралося попелястим відтінком і бридкою колючою щетиною на обличчі. І нікому було то угледіти, бо всі мали якусь іншу пильну роботу, але вона їм не нагадувала про смерть.

Мабуть, вони розраховували жити двічі.

Отож, коли би в Івановім тілі залишилася сила бодай на одне зітхання, воно а хоч би шепотом, а все ж би було підірвало сонне затишшя цього язикатого села, що так і не спромоглося на скупе людське співчуття чи банальну сусідську сварку у повен голос через варварство, на яке здобувся Іван Олексюк у своїх дітей по смерті.

Поки що співчуття мало дивовижну форму — лише розбухлі жіночі язики від перемивання здогадів про те, що насправді відбувається за глухим парканом, але без жодної нотки задуми чи жалю: баби говорили про Іванову смерть так, як щодня переказували перипетії чергової серії "Обручки" з телевізора — такими ж інтонаціями, таким же тембром і безжурним настроєм. Звично.

Олексюкова смерть не стала подією — лише короткою новиною, яких у селі зранку до ночі й перерахувати не перерахуєш.

Але Іванове тіло не мало жодної живої клітини, щоб стрепенутися не стільки від моторошного посмертного здивування, як від апокаліптичної своєї непотрібності, що відкрилася тепер його мертвим очам з такою глибиною та ясністю, як не відкривалася за весь немалий вік у багатолюдному і багатослівному світі. Ця непотрібність стала найбільш відчутною отут, на межі його приватного пекла, на його останньому кордоні.

Кордон починався глухою хвірткою перед Іванової хати, із застиглою невісткою Марією на зеленому стільчику, а закінчувався в кінці присадиби двома дивними — майже нереальними — людськими шеренгами.

Перша шеренга була чужа: двоє незнайомців із металевими ящичками і пультами перед собою, що мовчки, але дуже скрупульозно і зосереджено робили якусь дивну — лише їм відому — роботу.

А друга шеренга рідна — ріднішої не буває: троє Іванових синів, що промацували землю залізними щупаками-піками із запеклістю одержимих. Чола братів стікали потом — але жоден не втирав його, чи то боячись бодай на мить утратити з поля зору іншого брата, чи не бажаючи віддати іншому першість, якщо така випаде на його долю.

Щось дуже знайоме, хоча й давно затолочене і забуте, зимним холодом черкнуло схололе Олексюкове тіло — та й полетіло до невисохлої кринички у траві край городу, в каламутній воді якої любив колись погамовувати біль хворих своїх ніг Іван Олексюк.

Тим часом сини залізом мацали татову землю з такою ретельністю, з якою в житті не помацав Іван жодну жінку — а мав він їх стільки, що, коли би зібралися тут до одної, — трава би вигоріла за долю секунди від

спеки їхнього лона, якби згадати, як любила Івана кожна з них на запашних шовках конюшини та у фіолетовому цвіті передгірних чебреців і материнки.

Ба… що тепер значить пам’ять?!

Спогад?

Згадка?

Та й навіщо?

Хіба не так само ретельно штрикав колись землю молодюський Іван Олексюк на подвір’ї Софії Ткач, шукаючи лаз до бункера, в якому сиділо двоє своїх, сільських, людей, переховуючись від двоногих мисливців на їхні душі у час, коли всі полювали на всіх, коли будь-якої хвилини, обернувши голову назад, кожен міг наткнутися на око зброї, націленої в потилицю чи скроню? Хіба не Іван перевернув тоді Софіїну хату догори ногами, зриваючи образи і перевертаючи мисники так само-самісько, як сьогодні перевертали його хату його ж сини, полюючи за татовою таємницею?!

Живе тіло від такої згадки відповіло би крововиливом чи, може, розривом аорти. Але тіло схололе ні збунтуватися, ні застидатися не спроможне. Не знати тільки, чому з людини так повільно, так неперервно витікає сила життя, і чому з людського тіла остаточно не витікає пам’ять навіть під час амнезії?..

Іван мертвий-то мертвий, але навіть мертвий згадує, як розпука від умирання смертельно поранила в самий момент умирання. Вколола — ніби ніж у серце застромила.

Та двічі умерти навіть із розпуки ніхто не годен. Як не годен тепер Іван і ожити, щоб подивитися у скаламучені очі синам, які — в останні

хвилини перебування їхнього тата перед людським зором! — щупаками штрикають татову землю так, ніби штрикають мертві татові очі. Коли міг би — навіть у домовині зайшовся би реготом над самим собою чи своїми виплодками, аби не заридати від того варварства і сорому.

А так… дивиться на себе в незашторене дзеркало замкнутими очима — і дивуватися не дивується, хіба лише безмовно і злостиво тішиться, що пекельний годинник життя не дав збою — а зупинився саме тоді, коли вже навіть Іван подеколи сумнівався, чи самотужки не спинити його природний хід.

Як добре, що Іван не спізнився умерти.

А міг би, ще як міг би! — все життя мав силу богатирську, то було би чим побайдикувати на цьому світі довше.

Що, крім здоров’я, подовжує вік людини? Бог?! Іван у нього не вірив, хоча й нікому не признавався в своєму безбожництві, та ще тут, де майже кожен до полудня прилюдно молиться, а пополудню так само прилюдно й безсовісно заподіює лихо іншому, мало не одночасно складаючи пучки пальців для "отченашу" та втираючи масне чоло для биття поклонів.

Може, саме через гострий життєвий зір і скепсис у серці не виходила Іванові розмова з Богом навіть у недобрі для Йвана часи.

Але це була ще одна його таємниця, про яку таки точно не знав ніхто, бо на Великдень і Різдво Олексюк мовчки стояв у храмі з усіма, а в неділі й церковні свята "із хрестиком" так само, як і все село, нудився без роботи, щоби бодай у цьому не вирізнятися з-поміж інших — сумнівно богобоязких людей.

Так що продовжувати свої дні Іванові не було особливої потреби. Нажитися — нажився: подеколи вухами вилазило його мілке життя.

Що так — то так… чоловік ситий життям ніколи не буде. Проте переповнені, забруднені комори пам’яті дедалі частіше ампутували і смак, і бажання опиратися своєму проминанню. Та й ненаситність до тривання у світі не страхує від страху смерті нічиєю рукою — ні Божою, ні людською.

Бог йому в поміч не йшов ніколи, а люди — тим більше. І з тим Іван змирився давно. Тому ніколи й не забивав собі голову дурним думанням. Жив — як жив. І ніколи інше, як тільки після сну, не ловив за кінчик хвоста дедалі більш виразну, блискавично вертку думку про неминуче: про свою конечність. Якби його запитали, то він і не сказав би, скільки секунд ота миттєва думка — шпигачка свердлила розм’яклий у сні мозок, але що саме вона щодня ставала для Йвана катапультою до життя — це він знав точно.

Щоранку Іван розплющував очі так швидко, ніби насправді відбивався від надокучливого нагадування про неодмінну минущість. Здавалося, ось-ось — і невидимий хвіст незловленої думки гостролезо черкне сонне Іванове обличчя, зачепить найуразливіші кровоносні судини — і з того почнеться його кончина. І може, через те щоранку спішно й нервово зіскакував із постелі, першим ділом підходив до вікна, відгортав фіранку і спраглим зором шарудів усіма закутками народженого світанку.

Проте за склом не бачив ніколи нічого новішого, ніж завжди і багато років поспіль: чужі хвостаті птиці щастя і його смертельні птиці поки що не гніздилися під його дахом і навіть не вили гнізда, благополучно оминаючи Іванові дні.

А що дивний сон навертав тих птиць у Йванову голову… то таке… з кожним буває.

Так що дивився собі виспаний чи не дуже Іван у шибку —

а там багрянець осені змінювався білизною зими, снігові замети конкурували із заметілями весняного цвіту, рої надокучливих бджіл уступали набухле плодами гілля дерев пташиній цокотнечі;

і так продовжувалося з року в рік, поки блискавиця не палила розчахнуту грушу чи гроза не трощила на хаті шифер, поки сусідський пес не загризав курку, а домашній кіт не ловив у пилюці посеред двору одинокого загальмованого горобця.

І тоді Іван мовчки дивувався — хіба лише не сплескував руками — це ж кінець їхнього життя: і груші, і шиферу, і курки, і пташки.

Він не знав, чи вони, як люди, мають душу. Але якось відкрив для себе дивну штуку: між тим, що гине горобець у кішчиних кігтях чи востаннє зітхає на цьому світі людина в обіймах Смерті — немає жодної різниці. І виходило, що Іванові мигтіло в очах не так від життя, як лише від смерті, повсюдну присутність якої він відчував майже фізично і в усьому.

Ледь розплющивши очі, він ясно і ще ясніше усвідомлював: є оцей ранок, який лізе з усіх щілин в Іванову хату, і є Нічого — тобто той час, коли Іван нічого цього ніколи більше не побачить: ні промінчика на ранній росі подорожника, ні себе у стемнілому від часу дзеркалі.

І оте Нічого — то і є кінець світу і його особистий кінець.

Робив щоденну вранішню роботу — голився, снідав, годував худобу, муштрував пса — а невідступно думав про майбутній крах. Усе мало колись завалитися потворно і страхітливо, як завалилася Вавилонська вежа, про яку Іванові по молодості майже смішки розказувала одна особливо добра до нього жінка, тримаючи розпечену долоню на таких же розпечених Іванових грудях.

Та рука незрівнянно довго вносила в його життя сум’яття і жагу — і розривала Іванову затаєну натуру на шмаття. Шляк його довго трафляв від думання про неї. І може, був би Іван якось прив’язався до тої доброї жінки на довше, трощачи усталене і прісне своє життя, як трощить хмільний від розкошів літнього лісу ведмідь солодку малину. Але…

Але на біса ті солодкі губи доброї дуже жінки, граючись, розказали Йванові про вавилонський безлад і хаос?

Щоб воно його переслідувало повсюдно наперекір жару крові?!

Щоб лякало й без того заціпенілу і стерплу від страху душу?

І відступився Іван від безберегої своєї гарячості, одного гіркого дня відвівши розпечену жіночу руку із зголоднілих і згорілих своїх грудей, — бо побоявся бути розтрощеним її губами до часу… бо ніхто ще не дістався неба, будуючи вежу, яка ховає від людей, але й не приводить до Бога.

То правда, що помутилося Йванові в голові коло тої жінки — і на якийсь час відступив йому холод у грудях від іншого щоденного думання — про тих двох, із бункера у стіні, пробитих наскрізь залізним щупаком. І те думання — згадування також було кінцем світу і його щоденним крахом.

Кінець світу приходить із кінцем кожної людини й кожної речі — подеколи Іванові таки давав себе зловити той гостролезий хвіст вічного сум’яття, бо здавалося йому, що, коли би насправді хтось обліковував усі ці кінці світу — то вдарив би себе по чолі від дивного відкриття: остаточного кінця світу не буде, поки бодай одна жива душа чинить опір.

А одна душа залишиться хоч би що, хоч би і без Ноєвого ковчега, а хоч би перевернулися всі гори і збунтувалися всі моря й океани!

Бо не всі такі ліниві до життя, як був собі цей Іван, що склав руки на грудях без свічки, ніби підтверджував тим свою останню капітуляцію, і тільки мертвим зором дивиться тепер на себе у не зашторене безсовісними дітьми дзеркало — ніби сам себе запечатує в пеклі.

Але, як подумати добре, то нащо Йванові по смерті свічка, коли він і за життя смерті не боявся?!

Думати про неї — думав невідступно.

А боятися — не боявся.

8

Страх перед смертю утратив свій сенс ще в безвихідній Івановій молодості, плин якої неможливо було ні виправити, ні виправдати, ні стерти.

Той природний страх, що дається людині з народженням, щезнув у кліп ока — коли тонка червона гадючка крові оповила такий же, як зараз у його синів, залізний щупак-піку в Іванових обмерлих руках у Софіїній хаті, лиш тільки Іван проткнув замаскований на стіні лаз: акурат на місці, де ще мить тому висіли розмальовані півнями глиняні тарелі.

Ще не знав, чия то кров бризнула на його черевики, бо червону гадючку не наздогнав навіть передсмертний людський скрик, але саме тієї секунди молодий Олексюк здогадався, що його безжальний щупак сліпо уп’явся в саме серце Того чи Тієї, котрі ловили останні миті життя і волі у вузькому — хитро збудованому — простінку звичайної сільської хати.

Може, він навіть проштрикнув їх обох одночасно, бо, напевно, ж вони чекали смерті, притулені одне до одного —

(а більше не було як чекати звільнення від життя між фанерними дошками перегородки, що імітували стіну);

а може, вони там горнулися обличчям до обличчя;

чи хтось когось обороняв грудьми —

Іван того не знав і знати не буде, але точно знав, що у Софіїному господарстві їх було двоє — Чоловік і Жінка.

І їх тоді треба було знайти.

Іван від несподіванки і миттєвого переляку затримав щупак у продірявленому простінку — і тільки після перших пружних бризок крові тоненька червона гадючка запетляла згори до його черевика так рухливо, ніби і справді була живою, а тепер лише намагалася сховатися від переслідування.

Іван і без ворожки тоді вже знав, що і йому колись не оминути такого ж щупака.

Живому чи мертвому.

Але щоби так, як сьогодні?!

Руками його дітей?!

Тут і справді повіриш у живий Божий батіг, не те, що в невідворотність спокути.

Проте навіть найбільший сільський безбожник Іван Олексюк чув, що Бог ніколи не карає нікого на світі — Бог тільки любить. І ніхто не знає, як це відбувається.

"А й справді, а як?!" — якби був живий — пішов би нарешті до священика і запитав, чи таке може бути, що давня кров із Іванового щупака в Софіїній хаті сьогодні гостро капнула на Йванові мертві груди із щупаків його ж синів?

То це і є Божа любов до нього?

Не кара?!

Це так усе життя Бог любив Івана, що нічого йому не забув, проте рахунку не виставив, лиш тільки вернув Іванові те, що той носив у собі цілий вік?!

Дивні діла твої, Господи, якщо це справді Ти чи посланник від Тебе…

9

Добре, що Бог не мав ніколи часу на з’ясування стосунків із Іваном, як і не мав він часу, здавалося Іванові, і ні на кого іншого, щоби поговорити з людьми якось інакше, аніж лише німо з ікон.

Ото й Іван ніколи не діймав Бога своїми даремними поклонами і фальшивими словами мертвих молитов. Байдуже дивився на Божу Матір — і та незмінно осудливо дивилася на нього з хатньої стіни.

Зате щоразу молодо трепетав, знімаючи образ із цвяшка, під яким мав свою таємну схованку, про яку ніхто не здогадувався.

Але тільки до мертвого до нього дійшло, як він непоправно помилявся щодо своєї схованки. А й справді… ніщо таємне не може залишитися таким, якщо цього не хоче бодай би одна піщинка у всесвіті.

Хоча… чому помилявся? Іван не мав ніколи серця не тільки на Бога, але й на своїх дітей. То що тут дивного, що хтось із них колись, видно, таки здогадався про татову таємницю, підгледівши схованку за образом Божим, а сьогодні вирішив добутися до неї, щоб не добувся хтось інший?

Та він обдурив дітей і тут. Бо знав, що діти ніколи не мали серця на батька так само, як він не мав душі для них.

Чому так сталося — навіть живий Олексюк не міг би собі пояснити, не те, що оцей, із складеними на грудях руками із загашеною свічкою, що дивиться на своє відображення у нахабному дзеркалі другу добу безперервно. Якби можна те, не сказане, скласти у слова так, як Івановий сусід Їндало, коли доладно — коли не дуже, складає у весільну співанку все, що бачить перед собою, то Іван би був визнав, що життя своє жив так, ніби з інерції. Ну, так, як котиться машина із вимкненим двигуном.

Одружувався — бо так диктувала його чоловіча природа, але тільки не серце.

Дітей робив, бо не знав, як то дітей не робити при такому здоров’ї.

Вставав — бо не міг спати.

Спав — бо не мав сили гарувати.

Чужих жінок м’яв — бо самі йому давалися м’яти.

Але увесь довгий вік вилася перед його очима ота тоненька червона гадючка із заржавілого з роками щупака, згодом навіщось прикиданого непотребом у дровітні, — ніби паралізувала всю його волю і смак до життя.

Коли би звивалася гадюка — пробував би зітнути її косою чи сокирою. А то ж текло перед очима таке тоненьке, як цівочка із уперше займаної дівочої комірки, невинне таке гадюченя, яке хіба лише не скімлило і жала не випускало, бо ще й жала не мало, а просто повзло собі згори в долину — із різко проштрикнутого чийогось серця в стіні до Йванового — серця живого, не даючи і дня перепочинку від нестаріючого спогаду.

А слідом за гадючкою і висмикнутим щупаком на Іванові черевики всі ці роки падав розколений на двоє ґудзик.

Ґудзик був також червоний.

З жіночої блюзки.

І також кривавий.

Тоді, в Софіїній хаті, Іван наступив залитим кров’ю черевиком на одну половинку ґудзика, а далі, щоб не бачили ті, що ішли за ним також зі щупаками, непомітно поклав криваву половинку до кишені. Згодом півкруглий поранений свідок, так і не відмитий від крові, навіщось перекочував у фамільну — міддю різьблену — шкатулку, що дісталася Йванові від його батька.

Івановий батько Микола у мідній скриньці тримав гроші.

Але які то були гроші! Залізні, не паперові. Ті, що не могли ні згоріти, ні втратити свою вартість — чисті золоті й срібні. Цісарські, королівські, царські — австрійські, румунські, російські: дукати, крони, корони, червінці, леї, рублі.

Тато перед смертю навіщось нанизав їх у ґердан на золоту нитку, ніби мав намір ніколи не позбутися тої прикраси, ніби мовчки заповідав не розлучатися з тим багатством.

Та що мовчки — тато так і сказав Іванові: "Хіба вже вмирати будеш із голоду ти чи твої діти, а інакше — не думай спродувати це добро. Воно мені дісталося кривавим мозолем. А там — дітям лишиш. Але скажеш їм лише перед смертю. Бо, як дізнаються скорше від твої смерті, то за день рознесуть дармове багатство".

І коштовний ґердан, який жодного разу не торкнувся жодної жіночої шиї, щоразу, коли Іван потайки, і тільки в неділю після заходу сонця, брав його зашкарублими від роботи пальцями, — ґердан дзвенів від нетерпіння і прихованої в золотих і срібних злитках жаги, так, наче і справді просився на сонце чи на чиїсь завидющі очі.

О! Іван добре знав цей трепет... Так нетерпеливилася не одна чужа молодиця, тілом якої звично повзла груба Олексюкова рука — без ніжності, але із неприборканою хіттю здорового самця, і гаряче, роздражнене лоно якої прагло чоловічого гону, його чоловічої ласки — аж, здавалося, запалювалися в тих звивистих живих клубках зголоднілої плоті зорі.

Однак жага все одно колись спадала. Токмо, після тої одної — особливо доброї до Івана — жінки, котра набагато довше, ніж інші, спантеличувала його життя.

Та жар золото-срібного ґердану збурював уяву більш пристрасну, ніж найпалкіша і найдобріша жінка...

Бувало, довжезними зимовими вечорами Іван замикався у стодолі, зручно мостився в старому, ще австрійському кріслі, обшитому тепер протертим уже оксамитом, і при світлі електричного ліхтарика подовгу, дуже прискіпливо і скрупульозно, розглядав кожну монетку на розкішній прикрасі. Він делікатно розгладжував золотих орлів чи срібне листя на потьмянілих від часу монетах, то фланелевою шматиною любовно протирав їх нашатирним спиртом, розведеним водою й оцтом, — і тоді багата, дво — чи триярусна товща королівського ґердану

засвічувалася то срібним, то золотим світлом, засліплюючи Іванові очі своєю розкішшю і невимовною красою, із блиском якої не могла би змагатися жодна інша краса — навіть невинна краса молодого жіночого тіла, яке Іван любив до самої смерті. Може, в останні роки любив уже не так саме бухкання крові у скронях і в пахвах, як любив таку ж розкішну, ніби татовий ґердан, картину оголювання з-під одеж гострих колінець та пухких грудей, що засліплювали очі своєю білою безсоромністю і нахабством. А далі Іванові руки приборкували ту білість так, як уміли.

О, правда, Іван і з ґерданом поводився так, як із жаданими жінками: коли похапцем, коли повільно, коли ґречно, коли не дуже, але завжди тільки з любов’ю і бажанням.

Він подовгу милувався — хіба лише не цілував — зграбні монети, далі навіщось розгладжував їх тремтячими пальцями.

Тоді хрестив.

Загортав у лляну полотнинку із маминої скрині.

Знову хрестив.

Обережно клав на дно скриньки — і, утретє перехрестивши, повільно закривав.

Далі обгортав їх грубою онучею і засовував під саму стіну між столярський свій інструмент у стодолі так прецікаво, що іноді й сам ледве добувався туди.

Та з роками прийшла до Івана гадка, що мідну скриньку варто сховати в потаємне місце, про яке ніхто би не здогадався і куди би мав доступ лише він один, бо тут… Всяке буває. Та що там він один! Ніхто, крім нього, не мав знати про багатство, яке дісталося у спадок від батька. Жодна душа на світі.

І якогось дня випровадив Іван Олексюк жінку з дітьми до міста, дав їм більше, ніж завжди, грошей на оруду, а сам узявся за роботу.

10

У великій — про гостя і про смерть — кімнаті, зняв образ Матері Божої, перехрестився, чого не робив майже ніколи, й акуратно почав довбати хатню стіну. Хата-зруб, що перейшла Олексюкові від батька, небілена й немащена, була побудована без єдиного цвяха. Отож стамеска легко звільняла потрібне місце у стіні — і за короткий час задумана Іваном схованка засліпила очі пусткою.

Далі Іван підправив краї отвору, вклав туди обгорнуту в чорне шкатулку, змайстрував дверцята, прикрив ними отвір і вернув на стіну Матір Божу, укривши її вишитим рушником, — а далі сів на залізне ліжко дивитися, як гарно сховалася його схованка у стіні батькової хати.

Знайти її ніхто не знайде.

Хату білити не білять.

Рушник без Іванової на те волі не знімуть.

Образ не поміняють.

Отак!

Та й Іванові буде менше спокуси роззирати сто раз бачені монети і мучитися, що не може про них нікому сказати.

Діти поки що не заслужили того розказу.

Жінка — не до рахунку.

А більше нема кому — після того, як своєї жінки не стало.

Та й не час.

А прийде час — буде видно.

Сини…

О, його сини — молоді, вдатні бички. Кров їм у жилах грає нетутешня змалку. Але змалку діти жили татовою волею. А як самі стали на ноги — час інший прийшов. І кров заговорила в жилах дужче. Подекуди так на волю проситься, що але де тобі: хоч бери і роби навмисні кровопуски. То вони подеколи потрохи кров пускають — як не собі, то таким самим. Петра ондечки олігархом називають — як із міста приїде машиною на бронетранспортер схожою, як зграю таких самих із собою на полювання привезе. Тоді Петра воістину уникають не тільки лисиці й козулі.

Орест із Сильвестром… Ті менш удатні, але з дужчими кулаками, тому й у Петра на побігеньках.

Рекетири!

Якась професія нова така об’явилася в цьому світі відколи на цих землях нова держава стала. Але за цеї, самої від інших, України багато чого нового об’явилося не такого, як призвичаївся був Іван знати за довгий свій вік. Проценти за позичені гроші по селу і довколишніх селах збирають його сини. Та дивляться, щоб хто чужий не втесався у їхній район зі своїм ґешефтом.[6]

Колись проценти ощадкаса давала, а за ґешефт можна було загриміти — а тепер Орест із Сильвестром у районі і КРУ, і обехеесес, і міліція, і пожежники.

Панотець іде селом, вчитель іде — ніхто капелюха не знімає і не кожен "добридень" каже, а його сини — сила: як вийдуть на вулицю — вся вулиця їхня, люди здоровкаються з його синами так, що хіба лише руки не цілують.

А чого? Страх! Страх, що за процентами прийдуть завтра, а не позавтру.

Страх — то є повага.

Так Іван розуміє теперішній синівський авторитет в окрузі.

А може, й ні. Сільський доктор людей від смерті рятує — і не є авторитетом, а його сини людей лякають за невчасно віддані проценти… і вони авторитети.

Але нащо йому в те заглиблюватися? Іван про свою Вавилонську вежу думає, аби не завалилася. Сини своїм вежам раду дадуть без нього.

Вони самі по собі, а батько — сам по собі. Так що йому байдуже, як то їм вдається тримати околицю в покорі. Коли би вже так дуже прикро прийшло — у Йвана є мідна шкатулка. Вона від усього вирятує.

11

Лише Світланка виросла, як не його.

Ото сім років батракує в Греції, а п’ять слала йому гроші нібито від якогось грека, а насправді — живий Іван це знав непомильно — відривала від себе, бо її не переконав ніхто — навіть сам батько, — що батько у неї — не такий, як треба. Бо його ненавидить усе село. Через нього самого і синів.

Світланка тата боялася. Але боячись — любила. І Йван, не признаючись сам собі, пишався її мовчазною любов’ю. Світланка любила тата якось так тихо і лагідно, що Йванові подеколи здавалося, був би зрікся грубої своєї прив’язаності до синів — і колисав би дорослу Світланку, як не колисав її ніколи малою.

А вона взяла — і втекла.

І від своєї до тата любові, і від його любові до неї і, може, від якоїсь потаємної любові ще до когось, про кого Іван не здогадався. Останнім часом густо їздила в область нібито до лікарів, а одного разу на ніч в село не вернулася.

Іван подумав, поклали в лікарню, мало що, молода ще жінка, чоловіка не мала. А Світланка через два дні об’явилася… з Греції. Ото лиш і сказала у телефонну слухавку: "Пробачте, тату… але я не годна більше була так жити…"

Того вечора, коли озвалася донька, Іван був би заревів, як весняний бугай коло молодої телиці: все мав!

Все!

Міг озолотити!

На трон посадити.

Панею зробити.

А чуйки до доньки не знайшлося!

Її брати тут позичатимуть півсвітові свої гроші від потайки перевезених із Німеччини авт і польської кави, збиратимуть по людях

великі проценти, солитимуть ті зелені долари і харкатимуть ними, він тут перебиратиме заплісняві золото схованого від самого себе ґердану — а його дитина буде підтирати поморщені гузиці крючконосим грекам!

…Та замість заревіти — замкнувся в стодолі, перед тим вийнявши із стіни скриньку, і так просидів над ґерданом до ранку, то затираючи, то розмащуючи правдиві сльози по золотих лицях королів і монархів, що застигло дивилися на нього із пожовклих своїх часів, зафіксованих лише у золоті і сріблі, а більше, може, і ні в чому.

І тої ж ночі Іван поховав мідну скриньку із розколеною половинкою бурого ґудзика просто серед городу, викопавши півметрову в глибину ямку — так, наче ховав когось іще недавно живого.

Ох-ох-ох… коли би міг тепер обернутися в домовині — приклав би жовте своє чоло, та що там чоло — заповів би себе поховати в землиці на тому місці, де колись поховав ґудзик, щоб лише не торкнулися тепер тої могили між бур’янами хижі синівські щупаки…

Переполовинений ґудзик колись мав свою господиню. Але Іван укоротив їй життя, і господиня дотепер не має власної могили: проштрикнуті Іваном груди тої жінки із потаємного лазу не годували навіть земляних хробаків, бо не було чим — обсипані тоді негашеним вапном, вони лежали, скинуті руками інших, але таких, як Іван, на дні Чорної пропасті, за десяток кілометрів від села.

Усі, хто про те місце знав, — уже не є на цьому світі. А коли би й були — язик їм також негашеним вапном забитий до самої смерті.

Так тоді вийшло, що Іван не побачив лиця впольованої жертви, але посмертну судьбу її знав,

і батьків жертви знав,

і вони його знали,

навіть крижаний привіт одного разу від них дістався до Йвана із Сибіру.

Та поки не так далеко від Іванового села ще жило двоє тих, хто був тоді разом з Іваном і щупаками на подвір’ї Софії Ткач, усе йому здавалося, що тепер і вони нарешті прийдуть за самим Іваном — свідків ніхто не любить. Навіть самі свідки позбавляються інших свідків.

А вже як умерла остання, що знала, — Софія, котра відмерзла на уралах десять років, а після повернення не промовила до Йвана і слова ніколи, лиш хрестилася при випадковій зустрічі з ним, — перестав Іван замикати свою хату на два замки, а лиш на один.

Страх чужої помсти підштовхував Івана до життя, а коли страх щезнув, тоді гостро оголилося все інше, про що Іван не дуже думав і до чого пильно не приглядався: його діти.

12

…Може, тої ночі, як копав і плакав, плакав і копав могилу найостаннішому свідкові — ґудзикові, котрийсь домашній шуліка на двох ногах і підгледів той дивний похорон. Може, подумав, що там — скарб. І тепер полює на нього.

Але дзуськи! То не той Іван, щоби шулікам, а хоч би й домашнім, поживу лишати. Вони, шуліки, тоді не те що не заплакали за сестрою — вони тиждень навіть не запитали, де сестра ділася, хіба лише "загугукав" Орест: "Угу… Всі тепер у Грецію їдуть. Може, ще там і чоловіка знайде. Доки в дівках ходити?"

Від тих слів Іван почав ломитися остаточно. Так, ніби на нього звалився верх Вавилонської вежі, — а далі посипалося і все її каміння.

А відколи Світланка почала слати по триста євро, падали стіни тої вежі все ближче і ближче: бо їхати донька не їхала, телефоном із татом говорила ніжно, але недовго, просила на люди багато не ходити, бо люди пам’ятливі, а час такий — що гірший, ніж люди: всі тепер про усіх згадують та випоминають один одному свої жалі й помсти. А час помсти зникає тільки для мертвого.

Хіба лише незмінно донька казала грошей на себе не шкодувати: "Посилайте, тату, Силь — вестрову Марію в магазин, щоби ви, тату, ні в чому не мали нестачі. Жити треба здоровим".

А десь у шість років після від’їзду Світланка вперше прислала письмо. Одне-єдине писемце, чудне та дивне, писане так, як ткане — рядок у рядок, і майже без переривів і відступів. І навіть узір її почерку був незвично хиткий, ніби п’яний.

Який то був лист і як він ішов до Йвана…

Навіть не надто вчений Іван зрозумів доньчину делікатність. Щадила його у письмі Світлан — ка. Ніхто ніколи в житті не щадив, не жалів і не розраджував, а не зігріта його ласкою донька…

…спочатку подзвонила і попросила через десять днів узяти з собою паспорт, поїхати в район,

зайти на пошту і запитати у віконечку лист на свою фамілію,

потім показати паспорт,

забрати лист,

прочитати,

а дома спалити, щоб ніхто не побачив.

Оте, "щоб ніхто не побачив", Світланка у телефон сказала тихо-тихенько, перед тим попросивши тата прикрити двері, якщо вдома хтось є. Вдома тоді не було нікого, та двері Іван прикрив.

А десяти днів не міг дочекатися. Дратувався, як гіркий п’яниця, якому не дали випити, чи той, що поспішає до чужої жінки, а йому не виходить.

На пошті Іван навіть не озирався, чи раптом не йде за ним хто назирці або чи випадково не знайдеться сільський свідок. Рука йому тремтіла по-злодійськи, коли протягував у віконце паспорт. Тремтіла й тоді, коли жовтий конверт із безліччю марок нарешті м’яко ліг у руку.

Ще не знаючи, що в доньчиному листі, Іван уже знав, що не спалить його, а хоч би звідти посипалися самі лише прокляття.

Але як перший раз прочитав — заплакав.

А далі плакав у районному скверику, не встилаючись сліз, і думав, як то донька добирала для тата такі слова, щоб не різали по живому.

А вони взяли — й зарізали.

13

Спочатку носив Іван письмо в пазусі. Клав на груди під сорочку, обгорнувши білі листки у промаслений папір, — та й носив цілий день.

Одні люди хрестик на грудях носять, а Іван — доньчин лист.

Одні хизуються кілограмом золота на шиї, та все мацають, чи воно випадком не злетіло.

А він посеред дня ухопиться рукою за груди, нібито серце розтирає — і далі робить, що робив.

А на ніч клав Іван доччин лист під подушку та так і засинав, тримаючись бодай одним пальцем за паперовий ріжок, як тримається немовля за мамину цицьку.

… Читав того листа замість уранішньої молитви — бо молитов уже не знав, а як знав — то давно забув.

А далі з’явилася в Івана потреба говорити якщо не до Бога, то бодай до себе, але словами не простими, а отими словами — вибраними, подеколи дивними, подеколи незрозумілими, гейби теперішніми словами церковними.

А хіба доньчине письмо відрізняється від церковного? Панотець ондечки на службі читає якоюсь напівзрозумілою мовою, не їхньою, не своєю, а дурні баби мало не мліють та чола до підлоги б’ють під ту осанну. А коли б запитати, чого ті баби себе не пам’ятають, хрестячись під панотцеві знаки і нерозібрані слова, то кожна би, певно, сказала, що хреститься не на церковну мову, яку розуміє через слово чи два, а на свою біду, бо в кожній хаті — по букаті, що коли-не-коли виривається поза хатні стіни. І йде собі та біда межи люди, аби люди мали чим язиками обертати, як праниками.

То був цілий ритуал для Івана — щоденне вранішнє читання доньчиного листа: брав Іван Світланчину фотографію у шкільному фартушку, бо іншої в неї ніколи й не було, клав перед себе, розгладжував сто раз розгладжене писемце — і говорив із собою доньчиними словами, як говорять побожні люди до ікон словами молитов.

14

"Нема у світі, тату, добра, і нема у серці спокою. Але як нема на совісті крові, то є у світі правда. Ви не вчили нас, тату, молитися, то я і не молюся. Але я думаю, тату, про вас — і я тепер знаю, як, тату, жити. Не думайте, та — ту, про те, що минуло. Бо я ще хочу мати до кого писати. А як не буде мені до кого писати, то тут залишуся, навіть, як лише риба зо мною буде говорити, а більше ніхто. Бо не буде мені правди там, де понині тече кров і говорять мертві. Я хочу, тату, аби ви знали, що я ваша донька і в мені ваше серце. Воно трохи інакше, як ваше. Але воно також боляще за вас, як ваше за моїм. А на хлопців жалю не майте. І я не маю на них зла. Вони за вас не винні. У світі ніхто нікому нічого не винен, крім совісті. Я хотіла купити совість за гроші. А тут, де є все, нема такого товару. Тоді я подумала, що совість сама прийде до мене. І скаже, що вже прийшла. Але поки я її не чую — не хочу тривожити вас даремно. Не майте зла на мене, тату. І не судіть за непослух. Ніхто не знає, чому нас не слухає серце. Я люблю вас, тату, таким, як ви є. І хочу, щоби ви про це знали. Як ви мене чуєте — то чуйте. А як ні — то читайте це письмо. Воно вам усе розкаже. Бо ми з вами, тату, життя жили, а не мали про що говорити. Слово не є тверде. Тверда лише віра. І твердий тільки гріх. Як їх помирити, тату? Та ще тут, де немає маминої могили, де нема ва — шого "вчора", де подеколи хочеться вмерти від туги за вами таким, як ви є, і за всім, що мене там душило? Сідайте, тату, коло кринички в кінці городу, кладіть ноги у воду і думайте, що хочете думати. Я роблю так само, коли маю час. Я кладу ноги у тепле море. І вода мені вимиває біль. Але не думайте, тату, лихе про людей, які лихо думають про вас. Ніхто не може зважити чуже лихо. І ніхто чуже не перебуде, а лиш своє. Не тривожтеся, тату, мене нічого не болить. То я вам про слабість брехала, бо хотіла позбутися своєї клітки, то їздила документи в область потай виробляти. Але часом, тату, думаю, що ліпше би боліло. Бо я би випила пігулку — та й би позбулася болю. Людину подеколи щось мусить боліти. Інакше людина не буде знати, як болить іншого і що іншого треба рятувати від болю.

Хилю, тату, голову на ваші груди, але не плачу. Є від чого, тату, в цім світі плакати. Але, коли би пустила сльозу — то, певно, би зітліла з плачу. А я ще хочу з вами говорити, тату. Я хочу вас забрати до себе, щоб вам стало легше без думання. Тут тяжко люди працюють. Але легко дихають, навіть, коли їм тяжко. Бо тут якось так, що навіть у тяжкості є вихід. Я маю три роботі. Подеколи падаю з ніг із труду. Але зараз мене тут уже ніхто не переслідує, крім думки про вас. Держіться, тату. Багатства тут вам не буде. Але буде спокій. І навіть, як я переступлю у своїй душі чистоту, я не плюну в душу нікому, бо мені також не плюне той, хто серцем чує, що я його не хочу від усього серця — а хочу інакше: трохи від серця, але таки більше від розуму. Та він не знає, що я це роблю заради вас, тату. Продержіться ще трохи, як держуся я тут довгих сім років. Я чекала цього дня більше. Я два роки чекала, поки зможу вам помагати грошима. І дочекалася. А ви чекали життя. Життя там вам уже не буде такого, щоби ви не думали. І втекти там не втечете від себе. А так — скажете, донька забрала до свого грека. І тоді ви прийдете до бога. Тут до бога ближче. Бо тут усі боги народилися. І тут є усякі боги. І всі інакші. Не може бути, щоби не знайшовся між ними той один Бог, який вас вислухає і зрозуміє. Якщо розумію вас я — то чому має не зрозуміти тутешній бог? Хіба він інакший, ніж наш? Просто цьому богові ближче до неба, він тут вигрітий на сонці, грецький цей бог, нелюдська спека його, може, зробила милосерднішим. І він знає, як тяжко робити у спеку. Бог, тату, також робить тяжку роботу. То він має знати, що не всі роботи приємні. І життя — то найбільша робота. Подеколи мені так, що думаю:

пора, відпочити від життя, але для цього треба вмерти. А я ще довго не хочу знати це слово, і не хочу щоби знали і ви. Тому вас прошу, держіться. Я вам посилаю гроші, щоби Марія купувала вам вітаміни і все, що ви хочете, аби могли стати ще трохи здоровим перед цими богами, і щоби вибрали собі котрогось одного і могли говорити з ним. Тут на кожну справу є бог. Є бог від любові і є від помсти, є від зброї, вогню і є від вина. Тут такі дивні ці боги, тату, що й не знаю, чи я їх не прогнівила цими словами, але вони якось домовляються між собою про людину. Вони миряться з людськими сла — бостями і силою. І вони чомусь

прощають лю — дям умисне і ненавмисне. Хіба би ви були робили те, що КОЛИСЬ робили, якби ви могли робити по-іншому, або, якби ви не мали на то причини? Ви мені, тату, колись розкажіть про причини свого життя. Може, і я зрозумію, як розуміють грецькі боги тих, хто убивав і не каявся, хто любив так, ніби ненавидів. І боги їх розуміють. Бо тут боги смертні, як люди. Тому вони ближчі до людей, ніж наш один Бог. Він, певно, трохи сердитий на вас, тату. І ви це знали, тому й не ходили до нього на розмови. Так, тату? Знали, що наш Бог на вас сердиться? На вас сердилися люди і сердився Бог. І що було вам робити серед гніву? З води можна вийти, з вогню. І то не завжди. А як вийти з людського і божого гніву, коли і виходити боїшся, і хова — тися більше не годен?

А найбільше, тату, я хочу хоч раз таки заплакати на ваших грудях від радості, що ми разом, і ніхто нам не заважає ні докором із гнівних очей, ні вогнем із образливого слова. Чекайте мене, тату, дуже. Я тут стала така, що навіть ви мене не впізнаєте. Але то лише з виду. Я знаю, як зробити скоро так, щоби ми по — їхали нібито в місто, а насправді поїхали собі далі — і аж у Грецію. І ніхто не буде знати, де ми поділися. Але прошу вас дуже — нікому не кажіть, а лиш чекайте мене дуже — дуже. Я вам кажу правду. Бо ви хоч мені ніколи не казали правди, але ви мені й не брехали ніколи, тату. І за цю не-брехню ви мені кращий від усіх правдолюбців на світі, мій дорогенький татку Іване. А всі правди на світі дісталися мені через мої вуха і видющі очі. То нащо мені слова про правду, коли є здорові вуха й очі, і є багато грецьких богів, які на все мають готову відповідь?! І навіть на кожен гріх, тату...".

15

Коли би Іван Олексюк умер у Греції, то може, зараз підвели би його всемилосердні грецькі боги з домовини та оживили, щоб переламав він руки своїм синам на власній оборі. Бо осьдечки, ідуть, як ходили колись облавники, як ходив колись і сам Іван людськими межами, і шукають такими самими щупаками, лиш трохи інакшими.

Іван так само шукав свою здобич. Але тим облавникам здобич потрібна була жива, а ці шукають мертвечину — татове золото. Здогадалися чи, може, малими колись запам’ятали ту мідну скриньку, коли Іван її провітрював, а потім навіщось любистком дно вистелював, ніби золото могло пахнути, а два дрібні хлопчики німо зиркали на татову дивну роботу, не питаючи й слова. Один раз! Один лише раз його шмаркачня заздріла саму лише скриньку, а більше нічого, а певно, таки її шукають тепер три огирі металошукачами по всьому подвір’ю.

О, але ні! Вони, певно, полюють на Світланчині гроші. Ну, певно, що на сестринські гроші. Вони їм точний рахунок знають. І знають, що тато їх не тринькав. Ну, може брав там який десяток доларів про людські очі, що також ті гроші має, але щоб тратити їх на дурниці? Та ніколи на світі. А п’ять років по триста євро на місяць! То таки сума — вісімнадцять тисяч!

Коли б сини знали, скільки насправді їх тато грошей за вік свій наскладав! Тато гроші не тратив: жив на пенсію ветерана війни, на війні не бувши. Але хто сказав, що то не війна тут була по войні?!

…Воно так то так. Але трохи й інакше…

І жаль тепер мертвому Йванові, що не може встати і заговорити. Отако би обклався синами, як подушками, і тягнув би, як гуму, ту бесіду — про войну і гроші. А потому би вмер, бо, певно, не витримав би тих бесід. Сказати було що, та пізно.

Хай шукають. Найбільше, що знайдуть — переламаний бурий ґудзик, а на ньому — задавнену кров. Та хіба мідну скриньку в металолом здадуть, бо Іван так і не навчив синів, що то є фамільне багатство.

Іван знав, що багатство — це татовий ґердан і Світланчині гроші, перемішані із його грошима за продані бички і телички, за молоко, масельце і волоські горіхи.

А для синів багатство — долари за контрабандні авта і каву, та людський страх, на доларах замішаний.

Так що кожен мав своє багатство і кожен знав, яким трудом воно нажито.

Тому й гарцюють сини при мерці у хаті з металошукачами — і людей не встидаються: татова смерть їх не вразила.

Смерть не могла змагатися з грішми.

Гроші зі смертю ішли різними дорогами.

16

Іван умер не так із туги — як із думання, що від життя пора перепочити. Йому це мовчазне думання підказала Світланка у своїм писемці.

…Не годен був далі тривати Іван: як уже не було кого боятися — то зникла й напруга жити.

А життя своє жив, ніби на однім боці дошки-гойданки сидів він, а на другому боці — люди: люди тримали зло на Йвана, Іван злостився на людей. І роги їм ніяк не сходилися довгий час.

А потім ця гойданка завмерла і не гойдалася.

Отак вони собі жили — кожен на своєму краю гойданки: Іван і люди, які його ніколи не любили.

Все, що вони мали йому про нього сказати, — колись уже сказали. Як ото перестройка світ перестроювала — сказали стільки, що можна було захлинутися тим казанням.

І він терпів. Люди мусять говорити, коли є про що.

А Іван мусить слухати, як нема що відповісти.

Хто не сказав — вимовчав чорним мовчанням замість говоріння, а той, хто відважніший — не раз услід йому ще й сплюнув, ніби піку в серце всадив.

Ці, свої, мали таке право — плювати Іванові у слід: було за що.

А ті, хто тепер із телевізора розказує, чому з такими, як він, Іванами, було так, як було, і хто в тому винен, що Івани у своїй молодості робили зле іншим, — життя не знали і знати не могли. Вони хотіли просто судити і при тому самим розумними виглядати.

А певно, що так: тепер судити легко, а таврувати — вигідно.

Але чи хто з них думав, як то бути таврованим перед смертю без вислуховування? Тепер із десятого поверху дивитися на те, що було під землею, коли земля під ногами горіла і в потилицю дуло впиралося, — безпечно.

Та й декотрі із нинішніх суддів дуже моторні і спритні. Ну, ду-у-у-же проворні… Молоді, вдоволені, вільні! при кравatках і грошах, поїздивши по світах і народах, начитавшись книжок та наслухавшись також не голодних, вони не питали й не слухали Івана. Ревізували Іванове життя — а говорили все одно про своє, теперішнє. Вони йому розказували про нього так, ніби тоді в його шкірі самі сиділи, то й знали, як той щупак у чуже тіло було втикати.

Тим, із телевізора, свербіло сьогоднішнє. Іван для них був лише для рахунку — для загинання чи розчепірювання пальців. Їх Іванове — не боліло.

Але з молодими — Іванові зрозуміло. Він на них особливого гніву не тримає. Вони ще зеленого поняття про справжній страх не мали — то й могли собі розмахувати словами, як шаблями, над старечими головами усіх винних Іванів. Вони мають право виговоритися наперед. Це Іван розуміє.

А як йому слухати тих, хто ще не так давно і з того ж телевізора мало не гладив Івана по голові за його ж, Іванове, життя у той час, коли Іван свого життя встидався, а вони його хвалили — ніби на мозолі наступали; а сьогодні ті ж самі плюють на нього за той самий відтинок віку, який хвалили вчора — аж слина бризкала від похвали, а нині бризкає від люті?!

Оцього Іван не розумів, хоч убийте! Уже умер — і мертвий все одно не розуміє.

Може, як відлетить його душа на небеса, до нього дійде те, що ні до живого, і навіть до мертвого не дійшло?

А за що так із ним, із Іваном? Йому ні похвали, ні огуди не треба. Іван хотів розуміння.

Розуміти Івана ніхто й ніколи не спромігся, бо ніхто не потребував його рОзказів. Хащі Іванового минулого будь-кого легко могли отруїти, поранити, внести сум’яття. Хто хоче заглиблюватися в хащі?

Отак воно і живеться багатьом людям на світі — кожен у своїх гущавинах і нетрях. І нема кому про те розказати, щоби почули.

Іван такий, що подеколи був би перечив у телевізор, ой, був би перечив!

Та ще як би перечив! — а лиш прикушував і без того прикушений язик: кому тепер до нього і його старечого думання, коли довкола все

кипить і шкварчить,

і нетерпеливиться,

і несамовитіє,

із ланцюга і гальм зривається,

ніхто ні за недобре діло, ні за криве слово не відповідає,

красти не соромиться,

нахабством хизується?

Надійшов якийсь такий час, що нема його навіть ні в Біблії, ні в Чорній Книжці. Там якось усе прояснено: сорок років блуду — а далі беріть судьбу свою в руки і живіть, як люди. Нічого, що Іван із Богом не мав розмови. Але Біблію читав. Знає.

А нині час такий, ніби сам Ангел Диявола спустив на парашуті усю нечисть світу на землю і пустив її по скалічених людях.

Це людське каліцтво в Івановому краю було якесь особливе — бо таке, що його не годен помацати, а лише відчути. І заподіювали його приблуди, які вміли брати собі на поміч тутешніх — не чужих. Отож приблуди багато років вчили тутешніх людей Бога не боятися, бо Бога нема; інших — не таких, як приблуди, вчили засуджувати і звичаїв своїх

цуратися; на сусіда доносити. І що? Засуджували не думаючи. Четвертували не боячись. Отруйною слиною бризкали і безбожно брехали. Брехали навіть про таке, що не могло мати брехні. І добрехалися до того, що спантеличені брехнею люди з Іванового краю на весь світ казали, що навіть дітей тут роблять не так, як всі інші на землі — ну так, ніби від непорочного зачаття вилуплювалися діти у цій частині світу. Іван сам колись чув, як одна підстаркувата дама в телевізорі нявкала, що дотепер не знає, як діти робляться, бо у нас люди цим не займаються. Брехнею займаються — а цим, любленням одне одного, — ні.

Хто в таке міг вірити? І хто міг і далі вірити таким безсоромним брехунам — приблудам, які скаламутили півсвіту брехнею?

Може, через те, що коли стало можна не слухати цю брехню, а слухати правду інакшу, в Івановім краю і на землях Іванових дідів подурілі від дозволу, розгубленості й жаху люди найперше кинулися до церков. Та якби ж то по віру… А то ж одне перед одним обвішували шиї кілограмовими золотими хрестами — ніби бажали зважити на вазі свого Бога і віру в нього. Упав на людей якийсь безум, так, наче наступив мор розуму, ніби напилися люди перед тим отруйної дурленини,[7] що одібрала їм здатність мислити: і почали люди віру свою ділити, в заморських церквах хреститися, чорних пасторів і проповідників на стадіонах замість у храмі слухати, до Бога говорити по-всякому, лише не по-своєму…

І скажіть тепер із телевізора Іванові, що це не Ангел Диявола пустив розумних людей блудом!

Та навіть мертвий Іван у це не повірить. Не повірить — і край, бо навіть блуд у цей час інакший — без просвітку блуд теперішній, без надії: люди не мають коли жити, не те, що вникати у своє або чуже серце. Що казати тепер про душу, коли люди у світовому гармидері й гаморі слово таке — "душа" — забули. Люди рахують гроші — і не рахують свої дні. А душі й не згадують.

І так цілий світ!

А колись цим людям доведеться порахувати все, як тепер прийшло Іванові. Ой, прийде час…

Кліпнув — і нема чоловіка.

І вежа упала!

І кінець світу настав — бо кінець людині прийде, як оце прийшов Іванові. І що йому з того, що світ довкола скаче і плаче, буянить світ — а Йвана нема.

Оце ще зо два рази умре, поки вже мертвий, поки додивиться це чорне кіно із своїми синами — та й помандрує собі "ІванкО солоденький", як любила казати колись одна добра жінка, десь так далеко, так далеко — туди, куди всі прийдуть, але ніхто звідти не вернеться.

Хіба люди про це думають? Вони ж не знають, як то лежати мертвому при неприкритому дзеркалі у своїй хаті, без свічки, плачу за собою не чути, на сором дітей дивитися — і не розуміти: то люди чи звірі в людській подобі перевертають татову землю за жменьку паперу?

Може, це і є кінець світу, лише ніхто не сповіщає про нього?

А із телевізора, добре, хоч сьогодні не виповідають, який Іван був поганий, коли був молодий і податливий, коли ще не знав, що для кожного є своя вежа і ще не було такої, яка б не упала. І для кожного в цьому світі є свій страх, який не дає перепочинку на життя.

О, певно що так…

У телевізорі Івана гудили.

У селі гудили.

Мітинг проти свинячого грипу збирали — а все одно на Іванове життя пальцями показували, ніби саме він, Іван чи такі, як він, став призвідцем усіх людських бід на цій землі, а на своїй — найбільше.

А самі? Чим вони відрізняються від Івана, ті, що відважилися його судити? Лише тим, що не мають щупаків? Так замість щупаків у них інакші інструменти. Чим їхнє життя чистіше від Іванового? Цього навмисне обдурили, того обікрали, ще іншого стрімголов пустили, того в асфальт затрамбували, отруїли, колесами розчавили.

І скільки кінців світу при цьому наступило — хтось рахував їх, хтось обліковував?

А він, коли жив, хотів був із кимось сперечатися, та бесіду довгу, як осінній дощ, затягнути! Він би їм розказав про причини свого життя, щоб не лінчували його так осудливо і безжально — і нічого не пробачали. Хрест Іванові завтра на цвинтарі людські руки зведуть, а з телевізора ті, хто не мав ніякого права на суд, скільки разів на таких Іванах хрести поставили та життя їм поперекреслювали?

Івана вони запитали, що Іван на це скаже? Хіба їм кортить знати, чому Іван колись послизнувся, а далі — жив стрімголов? Як йому було жити головою донизу, їх це пече?

Люди вчасно той знак прочитали — і знов озлобилися люди на Івана дуже. І гойднула гойданка Івана — мало не вбився. А вже було якийсь час утихомирилося. Вже не виповідали йому денно і нощно, не плювали у спину.

Чи знали, що Іван сам себе судив у час безсоння і страху?

Він же не спродав залишки совісті, цей дурний Іван, що хотів просто жити, але не думав про щупаки, якими обклали його ті, що колись нагло вибили землю під його молодими ногами, ніби вибили вікна в хаті!

Вони думають, що то так просто було жити прибитому власним страхом? А то ж так, ніби хто сокиру над схиленою головою заніс. Навіщо зараз знов розворушили цей гадючник? За три чисниці до Йванової смерті? Він умре і без нагадування. Він своєю смертю умре — і зло своє нікому не заповість. Гроші комусь відкаже, а сподіяне зло — точно нікому не передасть у спадок. Дайте, добрі й недобрі люди, Іванові вмерти і забрати з собою своє, недобре… А ви і без Іванової смерті собі гроші заробите.

А як про таке сказати?

Ніщо вже не розшнурує Івановий язик. Бо навіть розшнурований, по стількох роках, він перекаже причини свого життя по-іншому, не так нагаряче, не так, як було насправді, бо чого собі брехати? — правда з часом притупилася.

Подеколи Іван у правді й сам заплутувався.

Хто цей коловорот зрозуміє? А в телевізорі не кажуть, що Іван за свої вісімдесят років відбув усі покарання, бо мав особливу судимість: засуджений на життя — не на смерть засуджений.

Хто кому сказав, що жити легше, ніж подеколи вмерти? Бо так виходить, що той, хто колись штурхнув Івана в огонь зла, — гараздував завжди і тепер гараздує, а Іван лишається винним за всіх. А він маленька сошка… дрібна дуже… ним крутили, як циган сонцем, усі, що вміли.

Одні знали, що хоче жити — то щупак у руки дали, інші — що має гріх за пазухою, то поганяли Іваном, як хотіли, треті — услід плювали, а теперішні хочуть його дочасної смерті.

Ніби їм без Івана жити завтра стане краще.

Ох, Іване-Іване… Якась твоя правда така — як кривда. Нікому не вигідна навіть уже при труні…

А що? На тому світі Іван причини свої розкаже. Може…

Хіба пальці дверима стискатимуть — а так і на тому світі не хотів би те ворушити…бо не думав тоді Іван про зло, не думав, коли пішов до тих, які щупаками живих людей шукали… молодий був, зелений, жити хотів, а чуже життя не думав відбирати… любити хотів… ненавидіти — ні. Тільки жити.

Йому дали не зброю — залізний щупак у руки дали — і сказали шукати. Він же не навмисне його у людське серце встромив. Хіба він знав, що там чиєсь серце? Знав, що там мала бути стіна. Це інші у людське серце Івановими руками цілилися — а він хотів їх від смерті врятувати, тих двох, за стіною. Їм життя у схованці все одно би не було. Хай би в Сибірі — але не мертві. А воно от як вийшло…

Ті двоє, напевно, також хотіли жити?

І він жити хотів.

То й жив із тими, хто давав життя. Хто перший покликав — із тими й пішов. Молодий був Іван, а розумів, що життя під землею надовго не буде. Просто не буде Іванового життя — і нічого іншого за тим щупаком не стояло. Іншої причини не мав брати щупак у руки. У других причини були брати зброю до рук, а в нього — ні. Він за інших не відповідає і їх не засуджує. Кожен у собі половину правди і половину кривди носить. І хто

кого в собі переміг — Бог визначить, хоч у Бога Іван не вірить. Він хотів би відповісти лише за себе.

А як тепер розказати?

Хто в таку малу причину повірить? Хто такої причини тепер потребує, коли махає словами-шаблями?

Хіба це поважна причина для суддів — охота жити?!

Хто вислухає його розказ, що на світі нема нічого важнішого, крім життя?

Якби міг — устав би зараз із домовини, розімкнув свої руки і показав би їх усім тим суддям. На руках є кров — що правда, то правда. Але він не зумисний убійник. Зумисні убій — ники потепер на волі ходять, та ще й у великій пошані — і мало хто їх гудить. І мало хто їх судить.

І оті винуватці усіх Іванових бід, що нагло прийшли колись на його батьківську землю, розбестили людей брехнею і злом, колись страшно обдурили Івана, ще й дали в руки щупак і змусили шукати, — так само нагло і безсоромно і сьогодні по президіях та телевізорах пересиджують; орденами, заробленими на Івановій біді, трусять, як цицькаті дівки пазухою;

із президентами синюшними губами цілуються і пальцями на дітей отих, проштрикнутих щупаками, дотепер показують; Івана своїм побратимом називають; за Івана нібито заступаються — а самі свищуть на Івана, бо лиш голос його на виборах рахують.

Отака вона, правда Іванова нинішня. І така вона, кривда теперішня.

Але ніхто не хоче дати по пальцях тим фальшивим і розперезаним Івановим заступникам-спекулянтам, щоб ішли собі нарешті мирно-тихо доживати.

І шляк їх не трафляє.

Ба, з кожним роком чорноротих спекулянтів прибуває і прибуває, ніби і справді встають вони із мертвих — і безустидно сунуть на народ, як саранча. І лиш Іванами прикриваються — бо нема більше ким прикритися. Вони навіть мертвим ним прикриються задля свого жирування, хоч молодші від Івана ледь не у півторачку.

І Бог їх не судить — любить?!

І розумні люди їм мовчки потурають — бо мало хто в цьому світі на відкриту правду спроможний. Устидливі наші люди правду в очі казати? А кривду терпіти не встилаються, що так уперто не хочуть із навіженими заїдатися, ніби навіжені якісь безсмертні чи що?

Іванові навіть із домовини видно, що всі оті його нібито "заступнички" плавають у морі людської крові. І все одно мало їм крові. Цвинтарний черв’як за ними вже не плаче — голосить, а вони все ще помсти онукам усіх Іванів з усіх криївок потепер вимагають: спокою між людьми і перед смертю не хочуть.

І як далі на світі жити тим, хто хоче просто жити, а не з мерцями воювати?! Хто на це відповість Іванові?

Це Іван за один день двічі вмирає. А жити двічі ніхто не може. Та не думають люди про завтра.

Людські прокльони на кого падають? На цього Івана, що перед очима, на цього, що ближче. І він не має що відповісти своїм людям. Бо виходить так, що теперішній Іван Олексюк також із ними, із цими

непогамованими і навіженими з телевізора, що крові людської ще не напилися, залила б їх самих крівця нагла.

А як отак подумати — заради чого ота їхня запеклість? Їм уже не згадувати треба та бовдура свого кривавого в Києві чатувати — гріхи спокутувати треба, бо від їхніх гріхів у пеклі, певно, тісно. А коли би всі ті гріхи облікувати, та кров людську від їхніх рук у вагу перевести — друге би пекло, певно, довелося, відкривати?…

Мей-мей… дивися, який ти мудрий, Іване, в труні… А чого’ сь не був такий мудрий раніше? Тебе діти під ноги взяли, а ти хочеш правди від чужих. Може, тому і взяли, що слабину твою чули? А чо’сь мовчав, як можна вже було говорити? Бийся по писку, Іване, і встидайся. Не метушися думками. Тобі вже однаково, що тепер скажуть — тобі було не однаково, коли вони говорили, а ти ще жив, але мовчав. Кістки твої перемиті. Нецікаві тепер. І думання твоє нецікаве.

Та ні… збрехав собі зараз Іван. Сам собі збрехав. Отуто, із складеними на грудях руками, отуто, по смерті, і то збрехав. Про охоту жити. Бо згодом, коли вгамувалося, стало ясно, як посеред білої днини: життя має сестру-близнючку, свою тінь — і називається вона мука. Невідступна, як дихання, як биття серця. І та тінь не дає жити нікому.

А тепер… Тепер Іван не годен розімкнути руки на грудях, щоби посмертну свічку самому собі запалити, як не запалив ніхто. Життя своє перебрати й без пам’яті можна. А хоч би і в труні.

Що вже має коли — то має: бо не знати, скільки часу щупатимуть його землю сини у пошуках грошей? Може, ще кілька днів? То й забудуть, що треба татові цвинтарну землю руками перебрати та перетрусити, від каміння звільнити, коріння дерев перерубати, хробаків на волю випровадити.

…Добре тобі, Іване, мертвому лежати і вже нічим не перейматися, а лиш перебирати свої минулі дні, як косу жіночу вночі розплітати…

Але так дивно розплітається та коса… Виходить, що поки Іван був із щупаком — то було життя. А як зблизька повилася червона гадючка чужої крові по його черевикові — то хіть до життя урвалася?! Відтоді не жив — доживав? Родив дітей, леліяв золотий ґердан, складався на господарку — і то лише доживав?!

…І холодно стало в житті Іванові, як посеред йорданської стужі: дорікати нікому, любити нікому, дбати про нього нікому, у Грецію хіба би мідну шкатулочку з його прахом до Світланки повезли, а так — ніщо його не тримало більше з життям. Сини живуть так, як на Місяці, а Іван — як на Сонці, і дороги їхні ніяк не сходяться.

…Та скриньку із прахом не дозволено буде йому до грецьких богів передати — не спалюють в Івановому краї навіть мертвих людей. Колись палили і ті, і другі. А тепер усі побожні: кістки землі віддають. Не буде Іван відновлювати те спалювання своїми смердючими кістками.

А їхати не поїде нікуди, ясна річ, навіть якби зараз об’явився той, хто за давнє четвертував би Івана. Тут він жив — тут і зітхне востаннє. Навіть, як помста наздожене його. І ніяка Греція не врятує від себе. Особливо перед смертю.

І в якімсь часі задумав був Іван завершити ту велику свою роботу — життя — якось так, як ніколи до того не думав. Ні, коротати собі віку — не коротав.

Але замислив дещо обчухрати. Бо навіть дерево непідстрижене зле виглядає.

А як вже виглядає непідстрижене життя людини, яка збирається на вічний спокій чи перебуває в його передчутті?

Іван точно тоді знав, що скоро має вмерти.

17

І якоїсь середи поїхав Іван Олексюк до свого сина Петра в місто.

Не любив міського гамору.

Не любив невістки.

Не цікавився внуками.

Але пару разів на рік — як усі інші — навідувався до дітей.

"Що то ви, тату, розходилися містом так дуже, ніби любаску нову шукаєте?" — питав щовечора Петро, коли тато невиправдано довго засидівся в гостях у сина, проте не чекаючи докладної відповіді: ходить старий — то й добре, що не лежить. Хай ходить. Клопоту дітям менше.

Іван відповідав докладно: на базарі був; свинське м’ясо, те, що на "преміумі" годоване, мацав;

у споконвіку "залізному" магазині був — там тепер труси жіночі продають — такі, як фіранки; безустидне кіно в кінотеатрі сьогодні дивився — десять років кіна у клубі не видів, відтоді, як клуб у селі закрили; ходив на екскурсію в магазини, де ціни чотирма цифрами пишуть;

коло лікарні, де вмирала твоя, Петре, мама, снував, обсипалася штукатурка на стінах, а в палаті, де лежала мама, Петре, на вікні та сама заштопана фіранка, що й тоді; у два банки заходив, щоби знати, де ви, діти, проценти тримаєте — у дзеркалі на стелі там свою лису голову видів, а в другому — води мінеральної мені давали, але не там, де всім,

а в кріслі коло головних дверей; мобільний телефон приміряв до себе, але купувати не купував — не пасує телефон старому дідові…

Ну, і так далі.

Увечері розказував, удень — ходив.

Петро одним вухом слухав батькову монотонну розповідь, одночасно працюючи з калькулятором: хай тішиться старий, коли ще там вийде з-за свого глухого паркану?

Дарма тоді Петра так легко заспокоїли татові казки. Може, тому, що тато їх ніколи дітям не розказував? Хоча, чому казки? Іван казати правду казав — але трохи таки недоказував. А нащо правду казати, коли сила із нього виходить? Його правда лишиться при ньому. Та й правду — як-не-як — треба заслужити. Сини татової правди не заслужили навіть перед смертю.

А що скоро умре — Петро чув. Ніщо його не боліло, ні на що не скаржився — а проте знав, що жити довго вже не буде. Сон йому приснився такий. У що — у що, а у сни Іван вірив. Людям не вірив, а снам — завжди. Той недавній сон розказав йому більше, ніж книжка.

Снилася Йванові вода. Ріка. То вузька, то широка. Спершу чиста-чиста. Далі — така, як болото. Далі — то каламутна, то прозора, то намул, то з лілiями зверху, то з чорними воронами на гладі. І переходив Іван тими водами, ніби життям своїм брів. Один раз ноги блистіли чистими краплями. Інший раз — намулом обліплені, третій раз зішкрібав Іван із своїх литок засохле болото, а як ступив учетверте — то ніг із води не зміг витягнути: приросли йому ноги до дна і він не може зрушити далі, щоб дійти до високої брами посеред ріки.

Стоїть Іван у скаламученій річці — і бачить, що вода в ній сама від себе на очах стає чистою. Але відірвати від дна свої ноги, щоб дійти до

брами, не виходить: прибитий кожен його палець великим цвяхом до дна, і з-під кожного цвяха в’ється червона гадючка крові й каламутить чисту воду, а довкруг Івана повсідалося шеренгою чорне вороння — і загородило шлях до брами.

Ледве не заплакав Іван від безсилля — і брама відкрилася. А перед брамою — сила-силенна дверей: одні із-за одних визирають, одні одних вищі. Іванові хочеться відчинити бодай якісь, а він рукою не дотягнеться й до перших — ноги йому прибиті. Аж раптом одні за одними двері почали відчинятися. Та так швидко, так швидко, так стрімко, що Іван не зрозумів, що було за тими дверима — лише побачив довжезний, ніби саме життя, коридор, і з кінця того коридору кличе Івана голос. Виразний такий чоловічий голос, не сердитий і не лагідний, не жалісний і не добрий, а лиш такий наказовий, закличний: "Я тебе пущу до себе, Іване, коли ти зробиш те, що ще маєш зробити. А інакше не пущу. Роби роботу, Іване..." — так сказав голос — і розчинився над Іваном.

І відстали тоді Іванові ноги від дна, і зробилася навколо нього страшна каламуть, змішуючи кров із воронячим пір’ям, і заклекотіли великі води поперед Івана у відчинену браму й далі, та Йвана за собою не понесли. І лишився Іван на мокрім піску, а на шиї висів татовий ґердан і хилив йому голову долі, а там, на дні, на мокрім пісочку, червонів цілий ґудзик із жіночої блюзки і біліло Світланчине писемце.

Тлумачити Йванові той сон не було потреби — Іван мусив зробити роботу.

...Ото й попрятував тепер у місті рештки життя, як попрятують восени картоплю з городу.

На третій день вернувся Іван до синової хати легший на вісімнадцять тисяч євро і ще майже на половину від вісімнадцяти.

Він Петрові не брехав, що був у банку. І не один раз був, нібито гроші заморські міняв. Син у нього видющий, міг прослідити, куди ходить тато. Але на той час Петро на татові, надіслані Світланкою, гроші не зАрився. Все одно йому гроші залишаться після татової смерті.

Та Петро ще зазелений, аби розкусити тата, який задумав зробити роботу: тато навчений, як присипляти чужу пильність. Ото і зробив дещо.

А дещо було таке: поклав Іван Світланині й свої гроші, як порадили йому розумні люди з банку, на депозит, та й заповів назад Світлані у Грецію… після своєї смерті. Заплатив нотареві,[8] щоб той три рази на рік цікавився в Івановому селі, чи живий ще Іван чи ні, а як буде уже не жити, то нотар повідомить доньці, що тато відійшов, і тоді банк перекаже Світлані її євро, що вона їх татові п’ять років із Греції слала, а ще перешле їй складених татом своїх пару тисяч "зелених", бо тато в своєму житті також не байдикував, хоч про дітей і не дуже думав.

На Івановій совісті так багато несправедливого, що пора би віддати борги. Бодай тій дитині, котра заслужила. Вона, Світланка, певно, недарма писала, що ніхто нікому нічого не винен, крім совісті. А воно таки так… Як не мав тато совісті, то за совість грішми розплатиться, хоч гроші совість не замінять. Це Іван розуміє.

А більше він нікому нічого не винен. Та навіть як винен, — поправити не поправить: нема коли і нема вже чим.

Ось тільки всю роботу в місті доробить, забереться за свій глухий паркан, ще подибає місяць-другий — та й тихо у сні складе руки на грудях…

P. S

…А далі — нецікаво.

Далі — як ви й передбачали, було кіно: серіал.

Суто український — переважно російською мовою.

Але не Тією — а іншою: що п’ятьма буквами починається і проводами на дорогу із трьох букв закінчується.

Бюджет картини — неокупний.

Режисер — відомий.

Кастинг не проводився: актори — самодіяльні, масовка — безоплатна.

Безсторонніх свідків (глядачів) — двоє: Іван Олексюк у труні й нотаріус (у краватці).

Перша серія кіно закінчилася тієї миті, коли металошукачі львівських піротехніків у руках синів Івана Олексюка наткнулися на мідну шкатулку в городі. Поки її відкривали — Сильвестрова жінка Марія, не дихаючи, трималася правою рукою за серце, спостерігаючи з-поза стіни стайні за цим мовчазним (в основному) дійством, що озвучувалося лише раптовим і безперервним іканням Петра.

Як тільки на дні шкатулки, укритому блідим вишневим оксамитом, блиснула половинка бурого ґудзика, а більш нічого — із трьох грудей вирвався чи то стогін, чи придушений крик.

Груди піротехніків ознак реакції не подали.

А далі пішов варіант смачної російської мови. Та не Тієї — а іншої, ну, знаєте… усі слова якої варіюються від чотирьох до п’яти букв. Найбільш уживані з них починалися на букву "с…" та букву "б…".

Вуха ж прихованих слухачів та глядачів на вершечках дерев по периметру Олексюкового паркану, що належали хлопчакам із не закритої на той час місцевої початкової школи, вирвали з контексту одне незвично довге з-поміж інших слово — педераст, але що воно означало, навіть хлопці на деревах не знали, хоча й самі були активними його носіями. З’ясовувати його походження, значення та можливість подальшого застосування в нинішній ситуації на цей раз охочих не виявилося, оскільки події розвивалися так стрімко і непередбачувано, що будь-яке слово, запущене в ефір з Олексюко — вого городу у присутності Олексюка в домовині могло призвести до розвитку ще більшого хаосу.

Отож, діючий чоловічий хор — у складі Петра, Сильвестра й Ореста Олексюків (два тенори плюс один бас-профундо) — наввипередки і прискореними темпами змагався у швидкості пригадування слів не тільки з початковими літерами на "с" та "б", а й інших, близьких за значенням, ну, майже синонімів. Непосвячений міг би подумати про виняткові лінгвістичні здібності братів чи запідозрити їх у прихованому поліглотстві.

Німий хор свідків із зеленого камуфляжу дерев тільки кліпав очима.

А львівські піротехніки і далі мовчки щупали землю довкіл розкопаної могили, в якій (на псову маму?!) була закопана мідна шкатулка із розламаним ґудзиком. Піротехніки свою роботу знали, як і знали, що поблизу одного скарбу може бути скарб інший. Такі випадки траплялися в їхній практиці, як, проте, траплялися й протилежні.

Друга серія цього кіно розпочалася, коли Олексюкову труну виносили з хати, і одночасно з подвір’я намагалася виїхати "Піротехнічна лабораторія", заблокована людьми, що прийшли до Олексюків — чи то попрощатися з односельцем, чи додивитися кіно. Хтось із жінок сердито кинув водієві: "Що ти спішиш на той світ перед мерця? Не можна обганяти похорон! Дай, діда поховають, а там тоді й

поїдеш!" — після чого водій ліниво розлігся в кабіні, прикривши обличчя кепкою, ще й причинив вікно, щоб не чути дурних бабських розмов.

Решту серій можна пропустити — бо розказувати особливо нічого:

поховали,

закопали,

двома вінками — від дітей та районного осередку ветеранів війни і праці — прикрили, пакети з цукерками і двома вафельками людям на цвинтарі роздали,

а кому не вистачило — давали по коржикові, прямо в руки.

Плакати ніхто не плакав.

Сини стояли чорні.

Невістки — мовчазні.

Правнук Софії Ткач — Ігор, що був учителем школи в сусідньому селі — затикав свічку в ногах могили і пішов із цвинтаря, не чекаючи пакета із вафлями.

Ото і всього того діда.

Проте ексклюзив двох останніх серій цього прецікавого блокбастера варто переказати. Стисло. Можна телеграфічно.

… Світланка, через тиждень конфіденційно повідомлена про смерть батька нотаріусом, який назвався повіреним у справах Івана Олексюка, із своїм чи то чоловіком, чи бойфрендом-греком летіла рейсом Афіни-

Львів, щоби встигнути бодай на дев’ять днів поминок за покійником. Весь політ вона не відривалася від ілюмінатора — так що грек кілька разів поривався дати їй таблетку заспокійливих ліків, але Світланка щоразу відводила його руку.

У той самий час Світланчині брати — Петро, Сильвестр та Орест — готувалися до поминальних дев’яти днів: прибивали зірвану підлогу в кімнаті, де ще кілька днів тому стояла труна з татом, а на дев’ятини мав стояти стіл.

Підлогу прибили — грошей не знайшли.

Далі Петро згадав про походи тата до банку.

У Львові банків було багато: усіх не обійдеш, а як обійдеш — ніхто нічого не скаже.

Петро найняв адвоката. Адвокат довго торгувався. Петро вимушено погодився. Адвокат був ще той… місцевих "колядників" різних мастей захищав. Ну, тобто хабарників. Петро був крутий — але не дуже освічений, інакше й сам без адвоката знайшов би те, що шукав.

Син шукав батьковий заповіт.

Адвокат "пробив" Івановий заповіт через електронну базу нотаріату.

Нарешті дійшли до нотаріуса, який реєстрував заповіт.

Нотаріус підтвердив Петрові його наявність.

Заповіт виявився секретним. Про його зміст, як правило, не знає навіть нотаріус. Секретний заповіт може бути оприлюднений у присутності всіх відомих зацікавлених осіб, а також двох свідків.

Нотаріус роз’яснив Петрові, що зацікавленими є діти, а свідків можна взяти, кого вони вважатимуть за потрібне.

Петро нарешті відрахував гроші на дзвінок до Греції.

У Греції сказали, що Світланка вилетіла до України.

Брати в аеропорту пропустили вісім авіарейсів із-за кордону — а сестра прилетіла дев’ятим.

Двома автами брати з сестрою і греком вирушили на могилу батька, але перед тим зробили зупинку в офісі нотаріуса.

За дивним збігом обставин чи, швидше, за майстерно продуманою комбінацією, одним свідком виявився голова сільради села К., де народилися всі Олексюки, і який саме в цей час складав якесь доручення в офісі нотаріуса, повіреного у справах Олексюка Івана, а другого свідка взяли у сусідній з нотаріусом фірмі.

Світланка мовчала і тільки пила мінеральну воду.

Грек раз у раз подавав Світланці вологі серветки для обличчя.

Брати по черзі виходили на вулицю курити.

Нотаріус готував папери.

Запечатаний конверт із заповітом лежав перед ним.

Нарешті нотаріус підвівся з-за столу.

Попідводилися із крісел і Олексюки.

Свідки перезирнулися між собою — але продовжували сидіти на дивані під стіною…

…Добре, що нотаріальна контора знаходилась поблизу лікарні — тому згодом не довелося довго чекати на бригаду "швидкої допомоги", коли одночасно трьом людям — Петрові, Світланці й голові сільради — зробилося зле після оприлюднення тексту секретного заповіту.

Нотаріусу зле не стало, але сказати, що він мав вигляд задоволеної зробленою роботою людини, не наважився б у той момент ніхто (навіть невидимий режисер-постановник цього блокбастеру): не так часто люди пишуть секретні заповіти, які подеколи вражають навіть нотаріусів.

Цей текст настільки цікавий, що я його мушу навести майже цілком, а також навести дослівно текст листа, який був у конверті із секретним заповітом:

"Дорогі мої діти! Всі. Світланка Петро Сильвестр Орест. Я ваш батько при повному розумі і ще трохи при силі на середині порогу життя і смерті хочу після своєї смерті зробити між вами право бо бачу що коли би хотів зробити це ще за життя то не зміг би. Я діти винен перед людьми і перед своєю совістю але не перед вами. Але ті люди що я перед ними винен вже вмерли. І з того світу нагадують мені про мої гріхи. Совість не помацаєш і не заспокоїш. А ви мені про гріхи не нагадуєте але про мене й не дбаєте а чекаєте мої смерті аби запопастися до моїх грошей. Ви знаєте що у мене є ще жива душа і є гроші. Всякі. Світланчині і свої кревні. І ще я маю золоті гроші від мого тата а вашого діда. Якби ми з вами були жили по — людськи то я мав би по совісті поділити межи вами всіма ті статки та й умерти собі спокійно. Але ми жили не по-людськи бо так діти з татом не живуть а тато зробив вас не каліками і поки можна було то тато з вами був по-людськи а коли ви хлопці убралися в пір’я то вам тато став уже потрохи й заважати.

То ви мали би собі розуміти що в тата було таке життя що борони Боже і ворога. І тата трохи треба було жаліти. Ви могли би мовчати але жаліти. А ви й не говорили але й не жаліли. А чекаєте лиш аби я скорше вмер.

На моїх руках є людська кров і за то я певно покараний такими безсердечними дітьми які навіть не заплакали і не здогадалися коли ваша сестра Світланка у такий далекий світ заїхала від устиду за нас усіх і за то що ми були до неї глухі.

Як ви узнаєте як я зробив між вами право з грішми то не сваріться між собою але тілько подумайте як далі жити. Бо так жити як ви хлопці живете жити не можна.

І прошу Світланку аби ви не клали мені ніякий памнятник на могилі а тілько хрест. Най то буде останній мій хрест у житті бо я в житті не хрестився ніколи через свою кров на руках але то ніхто не розумів. А я ні на кого за то не тримаю зла.

А Світланку прошу віддати моє посвідчення ветерана війни у районі у їхню контору яка мені його видала бо я його не заслужив на війні не був і з ворогом не бився. Мене обдурили іти проти своїх людей і я за це узяв кров на совість. А війна ще не скінчилася помежи людьми то ще рано видавати такі паспорти. Світ і люди воюють проти других людей і виходить що всі люди учасники світової війни. Але думаю вам зараз не до цього то тільки прошу уважити мою останню волю.

Будьте мені здорові і любіться між собою як можете. Ви два рази не будете жити. А грошей і своїх маєте доста. То не шкодуйте за моїми.

Ваш тато Іван Олексюк".

Текст самого заповіту був коротший:

"Я Олексюк Іван Миколайович заповідаю по моїй смерті розподілити моє майно і гроші які є у мене так

а) мою хату в селі К… де я проживаю від народження поділити між усіма дітьми так як каже закон. Хата велика. У ній місця є всім. І щоб Світланка могла коли буде приїхати з Греції мати куди приїхати

б) вісімнадцять тисяч євро які мені присилала донька Світлана Олексюк Іванівна з Греції віддати їй з процентами. Гроші тепер є на депозитному рахунку в банку "Одісей" у місті Львові, вул…. Номер рахунку 361122. Адрес Олексюк Світлана Іванівна — Афіни. Греція… вул… буд… тел…

в) гроші які я складав після смерті моєї жінки від продажу худоби і садовини і які є тепер на депозиті у Ощадбанку у м. Львові вул… рахунок 9425 у сумі дев’ять тисяч доларів з процентами належать після моєї смерті Олексюк Світлані Іванівній і нікому іншому

г) золоті гроші монети з ґердану які є на збереженні в банку "Одісей" в ячейці 1959 зважити порахувати купити на них українські гроші і віддати на нашу сільську початкову школу щоб її не закрили а щоб там зробили ремонт і могли платити вчителям зарплату аби діти не ходили до школи у сусіднє село.

Коли я помру а директором школи ще буде Прохорчук Дмитро Васильович то щоб він розпоряджався цими грішми бо він дуже совісна і правильна людина а як директор буде інший то щоб Д. Прохорчук від мого імені дав раду цим грошам для школи.

Якби на той час коли я помру школу таки закрили то щоб ці гроші пішли на автобус або інший транспорт щоби він возив дітей до школи де будуть ходити наші сільські діти як таки школу в селі закриють.

Якщо Прохорчук через якусь причину не зможе чи не захоче це робити то щоб цими грошима на потреби школи або транспорту розпорядився голова сільради який на той час буде у нашому селі. Школи може не бути а сільрада буде завжди.

Але щоби про ці гроші не трубили на цілий світ а просто не пустили школу на вітер бо не буде кому людей у світі боронити як наші діти не будуть грамотні. А мене може лиш один раз згадайте як стане десять років по моїй смерті.

Олексюк Іван Миколайович, червень 20… року, м. Львів".

P. P. S

Який би подальший сценарій ви не уявляли — він буде точний, бо далі в нотаріальній конторі відбувалося все те, про що ми знаємо або здогадуємося з історій інших людей і що згодом стає найсприятливішим матеріалом для пліток, пересудів і просто брехонь.

Але, по правді кажучи, це не має особливого значення — варіювання реакції дітей на татову останню волю та реакція односельців на вчинок Івана Олексюка, який, безперечно, через годину по приїздові голови сільради додому став відомий від краю до краю села; і т. д. іт. д.

Для мене ця історія закінчилася на сільському цвинтарі, куди після всіх нотаріальних катастроф та допомоги "швидкої" таки дісталася Світланка із своїм греком наступного полудня, і де з-поза хрестів і могилок з самого ранку зирили цікаві очі сільських дітлахів, які завжди хочуть знати все — і навіть на кладовищі.

Один із таких таємних свідків чомусь переказав мені не те, що побачив, а що почув.

Не тільки дитині, але й мені видалося цікавим, що Світланка після тривалого поправляння двох побляклих вінків на могилі й третього — свого — чистою українською мовою, якою говорили в селі К..., не боячись, що її хтось почує, сказала своєму грекові:

— Якби запізнитися вмерти...

І той її грек відповів такою ж чистою-чистісінькою українською мовою, якою ж, напевно, не розмовляють у Греції:

— ...або народитися...

Хлопчик-школярик — свідок цього дивного, як для нашого часу, сюжету — пошепки признався мені, що так розумно і незрозуміло говорять тільки в кіно і то не на всіх каналах, а його батьки вдома спілкуються такими словами, що він не завжди хотів би їх переказувати, щоб не боліли і не червоніли вуха, а ці слова, із цвинтаря, він навіть записав собі у зошит, бо дуже хоче їх зрозуміти — якби запізнитися вмерти. Або народитися. "Як то розуміти?" — питала допитлива дитина, дивлячись невинними очима в мої очі.

...І ви розумійте, як хочете, ті дивні слова Світланки і не менш дивну відповідь на них того грека.

Та й, може, то був і зовсім не грек...

Яке мені діло?

Мене муляє інше: чи Іван Олексюк і на небі відмикає свої Івері так само важко, як відкривав їх на землі?

І як вони зачиняються за ним — тихо чи з гуркотом?

…Бо подеколи я думаю, що в житті на одну людину замкнених дверей таки забагато.

Чи й на небесах?!.

18 травня — 17 липня 2011 року, Київ

1

Амос Оз — сучасний ізраїльський класик (1939 р.н.), основний претендент на Нобелівську премію 2009 року. Учасник арабо-ізраїльських воєн 1967, 1973 рр., пізніше — діяч антивоєнного руху за примирення між двома народами. Професор університету Бен-Ґуріона в Беєр-Шеві. Твори перекладені 38 мовами світу. Нагороджений президентом Франції орденом Почесного легіону. Лауреат Премії Ізраїлю з літератури, Премії Ґете та Премії ім. Бялика. Його роман "Мій Міхаель" за версією Міжнародної асоціації видавців ввійшов до списку ста кращих романів XX століття. Амосу Озу належать слова: "Навіть вимушена окупація — розбещуюча окупація".

2

Переклад листа — Віктор Радуцький (Єрусалим), Марія Матіос.

3

Скуштуватися (діал.) — скластися, скинутися.

4

Стрибки (скор.) — бійці винищувальних — "истребительных" — загонів із місцевих жителів, що діяли в Західній Україні у час боротьби військ НКВС з національно-визвольним рухом.

5

Ґвер (діал.) — обрізана зброя, обріз.

6

Ґешефт у значенні підприємництво, торг.

7

Дурленина (діал.) — отруйний напій.

8

Нотар (простонар.) — нотаріус.